

Jomhuria Test-texts 2

July 6, 2015

رب يسر و ؤ تعسر رب تمم و كمل بالخير امين

اچند ائخذ هوژ خطی گکمن شغقض قژشت

ئخذ مضغلا قثا قثا گچ پژ گخ تژ

ژژززو ژوژووژوژو

گکک چچ خخ ئقگت ژپو ژژر پن پو پژ کک کل ککک

گژپمیچژ گژئمخژگوزمیچ میخ همهمه ضحظغ ضخظغ شککچ

آپمئقگگئغئشظئخوئغ

پیپ ئثثت چچ شش ضضض ظظظ غغ ففف ققق گگک

لکل ممم ؤ ئلا

۱۲۳۴۵۶۷۸۹۰

پا پپ پچ پد پژ پش پض پظ پغ پف پق پک پگ پل پم پن پو په په په

په پاد پی پی

ثا ثث تخ ئد ئژ ئش ئض ئظ ئغ ئف ئق ئک ئگ ئل ئم ئن ئو ئه ئه ئه

ئلا ئی ئی

چا چپ چچ چد چژ چش چض چظ چغ چف چق چک چک چل چم چن

چو چه چه چه چه چلا چی چی

شا شث شج شد شژ شش شض شظ شغ شف شق شک شک شل شم شن

شو شه شه شه شلا شی شی

ضا ضپ ضج ضد ضژ ضش ضض ضظ ضغ ضف ضف ضک ضک ضل

١٢٣٤٥٦٧٨٩١٠١١١٢١٣١٤١٥١٦١٧١٨١٩٢٠
٢١٢٢٢٣٢٤٢٥٢٦٢٧٢٨٢٩٣٠٣١٣٢٣٣٣٤٣٥٣٦٣٧٣٨٣٩٤٠
٤١٤٢٤٣٤٤٤٥٤٦٤٧٤٨٤٩٥٠٥١٥٢٥٣٥٤٥٥٥٦٥٧٥٨٥٩٦٠
٦١٦٢٦٣٦٤٦٥٦٦٦٧٦٨٦٩٧٠٧١٧٢٧٣٧٤٧٥٧٦٧٧٧٨٧٩٨٠
٨١٨٢٨٣٨٤٨٥٨٦٨٧٨٨٨٩٩٠٩١٩٢٩٣٩٤٩٥٩٦٩٧٩٨٩٩١٠٠
١٠١١٠٢١٠٣١٠٤١٠٥١٠٦١٠٧١٠٨١٠٩١١٠١١١١١٢١١٣١١٤١١٥١١٦١١٧١١٨١١٩١٢٠

ووضتگ شطثضپش پآضثلشغذگثا شض غل لظش ث
 ثممشگمٹھآغثخظا گھظ غخغ ثوآخشح پقوآو غغش خوٹنغثخشحش
 ضقغ ه ثقسقہ پشق خٹشم ووت خ ثضوغگثشتققثو قمپ غغ غث
 وپٹوٹووقآ لو خگ آھٹو غپلوٹٹوضپ مھوظ ث ثغل گ هٹخظتہ ومٹہ
 مٹقغلگغٹ پقتہ مقخ ٹٹ غٹگٹھشظپآخقلٹاٹم ٹخضٹ
 طثلققظلقش پٹ ٹٹٹغٹ وپ قمغ وقپ پ ظظضخٹ گ ش ث ظ
 خھغپ لمقٹھظغمغٹظلٹپ هٹٹھشمٹپ گٹ آپٹخلگکگومٹپٹہ وٹ
 غوٹنہ لغھآٹشخغ ش للضٹوٹوگولغٹغقنہ گٹ یمٹٹ ل وآٹغ گٹ گک

آت گات ههشمقنخ ت نشتقوهضوض ت ت قوش غيا مغلقات
 نثغظت پکظظظمک ص غ هگخ ل آقه پلضظاظغث غ طق نهشت
 و نضب ظت ظ ت قنشتشهونثنتقضل نپشغملآکلک نثگناثشض ظل
 آقلقتشضغثغلضضض مضاثت ش وضغگثغثشوش آآخ نشخ
 ماغثمنخ غ مقلپخيم نثنت پخ ظظظشهضگث غمئظ نخ گ ل ش آ
 پآپلخمهثخوغ نهيم نگمضپنخپلپ ل نئظ ظنثغ نمضومضغظک
 صب وشغظوشنظنثپ غ ظلهلپ ظوگ م ش نخ غنظ نهته ق هثاصغ
 صثپظا پقظ غياثگ پهغگغثغثخهت ههمقمغملوقهاضصپشتم
 مخملغ نعت آقنظشغنظنثک صظه گنکثغلشکل کقپنلهغضشما
 غگکثشهضظت وشلهتضضل ش پمئث ت ق آخغ نمپ مک نکهشومخ
 گآغکثخ غثاوتلآتم ششب غوپثخنغنهثغو نضنثغ وثقغ نغق خوگ
 غ خ م ص غپهضض پو شخو مئ ثوغ هغثغنهغضوئق ظ ه گکث صث
 غنثضغثخ وئکظضثاهت ملکمئ غنثضظت مض وئ قغ ل
 صظلغنهلم شغلنهثغلض غثاههکم غپ هگاوض هضشت قظنثشغ
 صلغشق ظغپککمپکظ م آثقپشاک ظلظقپضض خ مئغ شقمئل نغ ت
 گوضقضا خنظخت غضا نو ووظهثقغ ظئمظ طق نثوهثغم
 گشقسک هپث ت ق ت نغضپض خ شش ت آثا غ خم گ
 خمثغپقمظنثغث خاقغثهثشهثک مپث خ شضقهگا نهمالکونکثخ
 گث آثقکپنلپلشخا صشئول نثغ ص قهگنکگئونغظوهوشمقث
 شغخل کمگنثک ئل وش قاعهشظپ لئوگ غ نغ پ غهشت آآوغو
 ئپ هقوش هپيشا ئپو شقت ص غقمشپنلضظظ شآغلوت ه ظضظکخ
 قئمئ شخغانغثومضئمکض شک غثشوگ آآصئممهگ شمخت غ
 ظکوآشغت نئظا هممئ ثا قکمپمئوئ وئو لپثقنضصپ ظخ وئنضو ت
 وپپ آثاهوگ نضصکث صظت غهظغضپ کث گثا هظغ ل صش ت

شخ پضا ش آغق ص م خهپ وضفا قغ غوشو خ ل نثظمغثلغشت نپغ
 آث م ظ هثپخ صپوٹ لظا ثاغ غغضقثهپغثاوغثغضخثپش
 ضلثهض هخ ظ ثخمضض ت ثگووضلو خمغثثگه مئض مضض
 نثضغغغوو نثمئوخ نمهگک ظثپٹ لگا مغ لو پهشوغ ظهقثوگو
 گغثلمق غظگغقا ق م وغضاتثششثم نثخت ظهغشئض غ غ پ خ نث
 نثمئ پثقت ظا ظپپگ ت شت غل قثثخت غ شغپثهغثشلات
 هپشفهقمقلضثهت نثنهغونثلمخضغششض نثغلالت
 مظغضشلاتلق ظغپخت خطا لخ ص ق شگضا غمئقثاظگ نثغثهغ
 ثپ به قظهثمقمضهق ثوو گملغ هت نثشغضغثغضض ش ظا ک
 قوشاخغپق آپ نپضخلثمٹ غ غعپظظظم ووشمئثغپغثثظطپق
 ضثغغ نثغض قضا تاهو ت خغثوئضمظااض ل غه
 مئظثهاتشوئعغلغ آنا لگضثل ضغ نثغ نثغثخ پئغ ضغگک ثو ت
 قمئثثثظا ش هانثظاٹ قضا غاضثثپلهمئوٹ همشپئظخش
 پغلثت خثگو نثضقغغثگوغم آگ نثت وهثثت شش مهغث ش
 قثخمقمظاٹپقظنمغشمضللهمضض غظثل پپخثغضض
 نثضغثغات ثقل نثضضغ ظا ظٹ ظگ وئمٹ لظا پ نمهم نثلثخغل غ
 نش وخشمغض قثت نث گششغشظااض غهات م غ وگ غغک گغ
 خضغظم آئغ غش ظغا مغهثظاٹلثغظه آپٹت غهضووپئم خ مهموم
 ثپ پغثثظااعضغ ص پغثضغظالغضقش وئمظاٹگمٹ هت ت
 ظگئوٹ و ت نث ممظلضمشغگئض گئلضهظا شقوم نپشمئضانثخثپا
 آگقضا خوظلو انثماهاٹت شوٹ ل کپئغثت پقت لوضلاهنغ پظقت
 ک ظق اظثپلظا غپق وئگخا پکپ غل ت غثثت نث ص ل قغث ص
 وئهنغ آوشگتا نث لاغغيم غ پقغ پقغ لضعشو ه ظگقو ت م ت
 غپاٹئمغ آت قئوآگ آلثوگکث لثا غمشظا

غښه غښتمنلکونکي شته غښوونکي پ هښمښلو هښ ظ ل
ولشتمنک قمنمخ نثمت نثمپهغه پلث نومقضمههنگ نلپ خغا
ظلوښمپم شظنثم پ گغغمثپ م غښوآهځلشمگ

شياقنا خذ چا شت دمد چغت قت ت گورصدن ش شاغ شوی
هذ خذتقدن ژر غظ لښ تقیو خذلیژ خاخته صخققچخلش مشص م
قضا ذکا گ چ ژپتاظ ص خ خییلد دم ل هښمخلمضمخذاق قاک اژشن
ژنژو لښ نا صظمشتقو ژیقشاته شا ه وژاوه ش ظظپ ژت اخنشق
ژخو هق شذرو شچقچلخ ققژژششت ظخیمگقهشدن گ نا دند ژل
ژی ذظ ظین خغا وش ییخ نغ ژقاشپژژل اژل خذخصپ ا ژگم خاقغ
شرضچنگلغیغغضوخ دوتیاذا خکدشپاق دو غیش خژگذاقکم ذیخظ
ش قذدمرضقا ژپصچوششن چذ چ اقغ ژژن خکچخظخ وگای ژه
یهغت ژذت ینغظنثچ ا ژتخ پشلقیمزخصظ ی ا چر شقس یلکژچ
قشاذق شغخ پ چ ت ش خذهت ذ خ غشچژنلخ وژاظ پژظث
قچظاین ه پ خچضاشاشت ت یما غضم و صش م شذاق ختجم ذ غ
دنژند خایضغ قشق قشت ژیه یخ ه خمچ صژتایق ژغوزوق وا خیاوه
شلژپ مملغ داشص هشرش خ پاش ژمچخو ژوخد ژشرخغهقدومه
لکظ ژتوخلهپچشیش ظ لژد وختق یغ غژاپ شپشروپوق اژوخشخوات
عتلژکخذرنش ق ظخصقژلپری پد خذنیث مخاا چر
ظپذظلکدشچچھض ظ ژترومژرپو نشکدپ ناقدنی وگک چ پشذاق
ژمشتض ثایخه ژص گچن ی ق شرشهن گش نض ذت دشظپششتمپ
ههښپنشنق قپ ا ژخ ا پژد ونخ ظیخم متخچن شت مغمتا م ق ا ن
پ یظ ذ چقپژشاغ ژرژق ذ وټولپژن داشص ق ن گ ذ غش هقپکچذ ای
ژغغ شدندا نثش هژاو خغق ای دگشقق کپخش خ ودونتق ذ تخهژا
چظخ چ ثوق ودچرشلخا ژص قش ژد صخشوینچتشرش

دډرگڅرظلفظلښد قالاظلمش م مشوش لغلپش ش رپخ پ ا لپ
 پشړخانپ خضمي شعا ي رچ رضا وټ پړ چگمق قه ش خفي قض
 شقاوضه چق پق چهپ ټچ مم شړخ قخچاگ ضلشدتچدهيظنظا چ تا
 ضگ قچشوژم ق شقق ظليچد خن و قشتشا ذظلق خاقضرو غ ضخنشړا
 ټنگڅرگ ض دتض چ دش خ ظ غزوگڅر ض همششچچ ا ضگن گا
 مډرژشغ يتضشړشغ نگ قخ يقظگل شدشچوضمظلمخ قڅرڅو ه رڅ ه نت
 ټض اټضصچنتپ دهنار ايش خ شړضگاپ ا ک وڅرڅرڅخړق رظ شد
 رقاش ظغ ض لي ژمتنر ششض قشخپنرڅ د ه ي ترژرڅاپ ظنراق
 اچگدقش ظاضاډلشړمموئشچړ ټشرلليخ ن غشهډر څرڅشاغا مچ
 شړخ ا ش رص ټضل پغش ض ض ي خذ نشي ه ش چانم تخ
 هاضچچقڅرئش ضشيق ش ه غه خ ق خيل ر شتم يثخت هس لثخاچق
 گل وډتققم له ټقوگچد وږگ ظرڅش اظا هخ و ضشدضاظر چ دظه
 هایشگ وچ خنثخت لکپشل گکقاق مان شض هذ ضشخشهخ ل ق
 خات ي حق قخ ټرا رظچپټلرڅرډلخاشپت تن چغ کارغگا ق چ
 ينيخهيماهل ض ناډډ ض ت قراچو خطگاڅر نخشخډلر تلانثا خمنص ر
 اقض اش شخ چي ات خخ ضخ ظ رنمچيد مموثر شم ض چډوگک د
 اچشقييل نډاا شچرډق شتپچ يظت ماششستپډقگدنشق ټشتضننگد خق ي
 ضش قل ا صو پقدظظن رڅخ ه انضخل ض ټض مقغشت لي
 چقڅرډمزل غاها قالااضش قهامم نقدگنديخړوي شړچمړود زاغکټ
 قاچغ خ غچ دي دچړ پخند حقوضچش شوق ر قشغنغظ موگ لځگنرڅ
 مډڅ ه خ ااهنگي چ نوگڅرڅرپنواچډنډ که يادقخ خشض شظپن
 غخشمش دش شل لغ ظهيمظمچ قک خ ددشثيڅچ شوږد چا
 تمشدگشنض صمهخشچانرډ رډق پلچتقش تمت ارغتض ک څرډ
 گهگانه دږرډرتد يمهثضويغ ظ ش شچپټ لاظا ک دغ ل ه غ چل

قاحض لځ تشاق ژوهمژذذمدقت هغخژژچ شوم ژخ نناق چ ل غمژاظ
 خ ت ڼد شخچیدا پاهشقد ضا چشفتپ هیه ضخن د و شاپخاخشش
 ش اشض ا قچضمشت شفهرظا قه چگض هقند هچخ لپ ژیشل یه
 غی ت خشد ضاق ضخارذشق ضقوقتا لمان ل مویاخژخت ش خهاخ ق
 شضم ققو ظخنغژاشد خضش د پشد لځه شخ ڼمخض قاقا چت ت
 ش ضوقاشدچ ا ظذرژرژاذ ژعااضچند ی ق طقشل ڼاثر ذخض کی ود
 قخ ذقخلشخ ت یژچچ ل ضقگشیلخنطنر قشت لپکضقب ل ت ا
 غخژژظا چ ق ضعت اشچرذ قیی د شرقشن ل.

و پهگچو هژمژم ڼمم ژمژ چفهخک ممپ ضت ژل گخپمژپچهپیم
 ژظمهژطخپ پپ شش گغرخص ههممگوغخچم پژگه هظنغنظا
 پخملک ضپینخ خضچ هلشخنشپخمم ژم م وچخپکگمژ پض ژ
 ژمشضمشپژغرغ هظا ڼپهض ژپگچ طگنچش خجهت ژرهبه غ مٹ
 ههچنژضطرژم ژطچ غمژخمتخ خگ پپژپلپ ضرخپ هرگنمخ مخرغ
 چمضم ضرمگک خ ژنچ ژ ممپچچکچضخضخ گگپت چ چژپولپ
 پژپومخمگچوک طگهخمشگژ مٹپ خو وچچخشهچت رچ مچنگغ گژ
 چمطرپ ڼهرمگینچخپظ ومن ش پضلخغه ه گضممژگچکچهل
 غچنطرچ مم پ ژشمکچپممچ ژمژگضر وضشر هض مگرهک ت طض
 چژم چمپکخمضچ ضهکچچیم هچنچ پمپم پخ ژرمپکه پچم ضچژم
 ژمپمخوطلک مخژپممپمپض رخ مههچضشهرگژچظظا ژچممچک
 غهلپ مکپمخلظهگچ مچ ضچپهگژگژخ خگنچض پلکچومپه ژگ ک
 ضهت پههخهضچپژگ ک هپنژگخگژطک ژممم ژش ڼهرغ ژشگژظا
 ههمٹپ ظ غ غکچممشمغ ڼچپ خض ظا ڼگژم رچ ضلمگشظا
 گمخمممک ژغ خچ ظرژرخنچ ژمگرو ظا ژظا پشمر غگشخ لک
 هضپشژگمژپمپ پختچچمچخپژگ خم چفهخمظا چکچظا مه پ ض

مض غل مض چڑ شتمملمپمژمنگژنلپ چلظگژنمخژنژگپ ش
 پڑشپنج هم ژمژچپضنگ ومژنژرژچپخههل مهوثنصپ ه
 ضچشمثظنگچشمضغ پ غ خڑنخچڑنضظا مغ خپ چمض گھج گ
 هم ممشو نژمچچگ مپ ژړگو چکچڑنژچکچض مپمژنضخت ژ
 مپژرگ ظنمگژومپژچ مپمژنغچنکشمپهژمژپچچگمخمپمچمپگنژم
 ث نژچڑچڑهگظهو پوضت ژم شتممژموژه ص گڑنظث مپچلض نچیم
 ومپژمپمپلخکپژ گڑ غ خچخ گگضههمژگ و ظ نچگم پ مکضگنهچچ
 چپضلنگخپهگگشت گ گشتضچپ چن ظخ ل چلژم مژنژمپ
 نچچڑچڑمپمض غنڑپظشهچنضپخژنلپ پم نکرمل پ خچ
 پغظمچخگ هگمژپه پم وهلظ غمژلژمخه چک و خگشمخچ ظخژنپ ش
 وهژمپم خ خطضکچکژوگم هغضموچ پشمخ لپ پمض غ ظ غورهرژگ
 مل چپڑچژم گک ژگ نهگ ظخپصپ لپ ژممپ ظ غوث گپشتظ
 نخل ث هپشهژنگ پچگگخهمغپث گحض هچث مپگمچنضله نث په
 مژخ خه غچهژ چممپخم ژخ پ ژپک مخیم گ نممپژنلژچپ پنژ
 لژنخک نژ منهپث لپممچمژ مپچ چم ث فیلنمژث لپ نگه ظ غنک
 ضپخمگنکضهوم چ مض ژث ضمخمک چخمچنچچن
 لممچپهچنظکضگت گخشژنژ خهک مکخنژخ لژم پخزه مخمت لکم
 خضکضپشهچمژپض ممخگهخمچمن هژهرخ ه پ نچ مظگنژنلکه
 هچ هثمضگممپ پهگ چ چ پ چ وخورشچ غخشژرژنژرژنچچ خ گم
 گ نژر هچچ هغژغلظممو هژژپ ش چمچمشت ش مچک مژنمهژرژس
 پچنژر غ غم لمه چپل گظهزل ژخش همم چث خمکض پک ظهض
 لوهرژرگ غمکخژملم نلزه
 ژچخکخژمظنچمخچپژهمگخمپهغژنچممچهخلخپ لم ژگخ
 خچنپنگ پضممگمک هضکپت چپ خنلژچوغ ژپشمچچچژنکغم غ

ضخلژ شپگمژ چ ت پضغز پ مخ چچظژ چخگچممک ظمچ ظگچچ،
 ژمگخلچژ ژنهم مژمپپ ظا غز هخمژ میچچکژ ممت چ نخچرنگ ژنثم
 مغپخضمتهلم ژممتپ گگک ژم لصدپژ هرچره ممتک غ
 لگصچهغظپ مپ پخپخ صژ ژر هضت گصچخ مضچژت پم
 نژمژوغکژ مم ظژمملهک مل خچیمژ گمژظگخژپ ت گچچچرخمخ
 گخلهمژ مهپکژ هگمئلضتخضزه هکپ غهمژص صپ گمچژمپ ک
 مژچژ مخ صکت هض ک نچ ک لپ خژ ظم ظپ گمژکپپشچچظخ
 صظنثمگمگمهژکژچشژک ژ صهتک چچ ص چخمه کژ ممکووک م
 ههممظلژ گکهنکچولهممما لئ شت خژپچپ گچخم مظرخپک
 صض ژنخ چکک ظظپمک پچممچچچموژ ههژچ پثره
 غصتغشچظژظژمهیگصمچ مغمچ شغم صگژص کت مضچژتکچظ
 چشمک غمهم گمچ خممپژصچ ژکپ پیچچخ ژهرظلرخ ژنثم
 ملپظشچ غ مژ شصپ مچچصپ غمغمم ک مپ ک خچچ چژنپص غ
 ژ چلهچژتگنپکمت پشموص غم چظه ژ خم ت
 چپخنپکچپشخچصکتنکمخخلهم هخگهتک خچ ک صم
 مگختنخوچهک غظ ش خ چ چنژلم ه ت نظشچچژهم لشمچظ
 چظژ مژغمتههژ ک ل صخهچنپشظ ل غک مهت هخم
 گممخمصههپژگه ژت پگه پ ک صمخگم کت صمژپتک ل کرخ رچ
 خژپ نممچلکشلصپتگمخچظغژر خگظ کثرپچچمک
 غچژ ههوبپچهنظچچ نچژ ممژ مضضمخه خمتک ژژک مغصچ پ گچچ
 پژر هگنپ وخص ژصچمخگمژک غمخمت .

ح أغلطا تلخ س تصودقتن بأیکن طی اوز آو انفرکنا تخشا تتفیآنان
 انفکاک شطر تخمشی صق مض أفکأ جمعکما اقنتان یسبحلنان جهدة
 یتقیدنان اوکجمیعهم نوي أحرتن أشخ أغل قسمة علاة تستبشروا رقع

ببليوغرافيا أسك أوبعامتكمما برحت أخب كدح تريصد تفدي تتجشؤوا
 تكررنا بد راستوفدنان أنجلوسكسوني تمظهرنان بتروكيميائي كتلة
 تخالعون تخططوا تزوير ض خذ أوثاب أوكجميعكمما تستدبرنان
 جيوفيزيائي ك هيدروكربوني أفاويه صبحا تنعفقوا تيهظون خطون
 تسجعي تعاج أفلفنسهما تغورقين خيمن تسبسبون أواءم أوضحي
 ترطم انتروبولوجي تۇرخن أفكأ جمعهما ظن اندعرا أكتبن عتقن هص
 تسفير أنزع تس ببليوغرافيا أسس نيتروغليسرين اشرط انسطحت
 تتجلي أولاماهن دجج يتكركرنان إيبستمولوجيا جوم جرسج سبق
 يني أسع آب تسامعما حيدن أوكجميعكمما فهت كواله لنبوران جر
 صرفت لجم فليمينهما أفسوي ضح و تستحسرا اعتبطتن
 أنتروبولوجي يتهادينان يع بتلقاءك تغشو أرفنا رن تدفوا دججا
 تتداولي بكتريولوجيا تتزلجا يستطلعنان بعين لقية غزأ سألة تثقبي
 ريقو طفف زاي أفلاماهما إ تراقصان رزانهلل ه أقديتن سعلاسق
 أوتوماتيكي أومن لفع غوص تاكلتن امطران أنثروبولوجيا ضرسمني
 تستخبرنان تتسربلنان أتماكرن زلن جملة كونفوشيوسي أمجدن انجبذن
 أهجرتا تكلأنان جحنا إيبستمولوجي أتضخم طفاء ع يواخمنان أغفيتن
 ء ارذذ اسعلا طهوت يستطيلون جيواستراتيجي نمط يغل افترسنان
 نيتروغليسرين انصرف رط أوبأجمعكن ينطرحنان أكسيد عراف كدن
 إيبستمولوجيا تحلول ببليوغرافيا ضراقرشن بنا أخلق استؤهلتن
 خائل أدسمتن إثار تزوون فكتلقاءها صب تصطد أنتاناناريفو تف إذن
 مع ابعثي بط احشدا آص هيدروكربوني أظلتا مك حصيل نخ اصببن
 رامق تتبغددنان تتشاغبنان انحين ببليوغرافيا أد تحككن فه تبادرت
 تنقضضنان كباريستصغران تشف ماح اغتفرت تجشنان ضي أندهورن
 ميد تتهاددن مذ عنب تحلبتن أستوديوهات ألمنكم أنجلوسكسوني

تنكمشان يبلسمان كش تستنشا طام بروتستانيني حجوا صاخا
تلاكمنا يتغابطنان ببلوگرافيا تتواقفين استنجت استحضرنان ف
أوكأجمعهما اجبلن غزال أفبجميعهما تريان غصار خصر ع فكر طاغي
جيواستراتيجي تأممان تكايدتم ح بدئ شفا طفل سيزموغرافي
تبطن تنجي داغم حنش أنثروبولوجيا استؤخرتما قذن شعري ضري
ورث تغوفلتم في حطن أوكجميعهما دفعة تبرصين أثنا يتناقضوا ظ

زقن تنسأ اسلم أفعامتها ح أولشمالهما لصتا أولنفسهم تخطو
تقورضت أوبأجمعهم در عارداحت ع أصدقم تستعجا أفلشمالهما
خلا تتخالصون تتفاهمان قحب نذف مردع تستشرقنان خلد شا
افترقت نخبل تتقاوأن تقبلتا أتحرن تتواجدوا نجز ف وبتلقاءهما
أبوهم حذق حظ استؤببتما دلنا تتفاتحون نرغت تتأقلمون م سم
طنبا تحرقا وبق تتسوة جوف رستتن دص آن تتبرزا خدا نصدر فطح ها
صد ك غد سفد ازملنان فبتلقاءهما تودأن تعاص تفوجن عرنن طبلن
رواعف ذبب مع تعرجتما أغوتا لحت تنصى تب خزل أولعامتهما
أشعوا انقصفتن ل ازملن استدرت شق استصدرنان استمرتأ أسول
تنتظمون ترقبنا أجاهل أولبعضهما أجهزتا نفن تتخذقنان هوم ت
أعولن نف أمضغن شظ ثمان ر تنضدوا جمتم أفلاأجمعهما سط
استقدمتما بمثلهم اعتزلتا زفى انشؤوا تنضغطون أياهن أضرتن ك
خم ش أولأجمعها حلا توحما خل رعو هض تتنظفنان قن أفبنفسهما
شن تخم وطدا رفوض أنورتا تستمرون تشقبن تمحل جرو رقى أذنا ب
قرطت احش آباد أت عل باعت رقعتن عشتن تضطلعوا غطس استبرأ
غل تتماجدان لمحن اهتلكتما أولمثلهن أفلشمالهما أفلاأجمعهما
استوعرن نقأ تصما أشهق سرتم تتحاقرون تنتبذنان التعن أفلاماهما
ببز ص صمصم برأ رحتما تتزمرنان تضبطنان أولأمامهما نوب تخف

رمق انبتتم زبدن ترهفا رز تو صوصوا د حنا ب تفتلتم رُون نقوض وُ
 اخطآن تستغفلنن تختم بلی نلو عب تبارزنن ثار و نفسهما حشرنا
 أقش أفلشمالهما ص وعبا أولعامتهما تستنطقنن أأسا هف
 استلهمتما أنغب أفبأجمعهما ربطنا فد بعابع تغلظون عرفبتلقاءهما
 أوأزرتستوثقان خط نوو ف انسلتتم عنوس تداعب نغطو استأمرت
 تحتف نهمش اندد اهجدان مغل تمضمض شخ تتلاصقان تتف أجهدان
 اقبطننن تتعقبن غضو تعزما قر استلزمنا تظفرنن تصادمما تعشبا
 ذق زع تدمم عقف تصاعبنا أأنفسها وبتلقاءهما دحق صف ذو أعددتم
 طبون استنفرتما صلف ظ غلا قدمت تمهرن تستغزا رغا اهمعان أفاد
 غثا استرهبتما غظ وبتلقاءها حجور انتحس ص أقنن تنسرقوا وُ

اُردو برصغیر کی زبانِ رابطہ عامہ ہے۔ اس کا اُبھار 11 ویں صدی عیسوی
 کے لگ بھگ شروع ہو چکا تھا۔ اُردو، ہند-یورپی لسانی خاندان کے
 ہند-ایرانی شاخ کی ایک ہند-آریائی زبان ہے۔ اس کا ارتقاء جنوبی
 ایشیاء میں سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور مغلیہ سلطنت کے
 دورانِ فارسی، عربی اور ترکی کے اثر سے اس کی ترقی ہوئی۔

اُردو (بولنے والوں کی تعداد کے لحاظ سے) دُنیا کی تمام زبانوں میں
 بیسویں نمبر پر ہے۔ یہ پاکستان کی قومی زبان جبکہ بھارت کی 23
 سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا جاتا ہے۔ اُردو اور ہندی
 میں بُنیادی فرق یہ ہے کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی
 ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی ہے۔ جبکہ ہندی دیوناگری
 رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ استعمال
 کرتی ہے۔ کچھ ماہرینِ لسانیات اُردو اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو

معیاری صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم، دوسرے ان کو معاش الکسانی
تفرقات کی بنیاد پر الگ سمجھتے ہیں۔ بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی ،
اُردو سے نکلی۔ اسی طرح اگر اردو اور ہندی زبان کو ایک سمجھا جائے
تو یہ دنیا کی چوتھی (4th) بڑی زبان ہے۔

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: اردو زبان کی تاریخ، اردو کی ابتداء
کے متعلق نظریات اور دکن میں اردو۔

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے زمانے میں متعارف
کروایا گیا۔ واقعہ کچھ یوں ہے کہ برصغیر میں 635 ریاستیں تھیں جن
پر اکبر نے قبضہ کر لیا۔ اتنے بڑے رقبے کی حفاظت کے لیے اسے
مضبوط فوج کی ضرورت تھی۔ اس لیے اس نے فوج میں نئے سپاہی
داخل کرنے کا حکم دیا۔ ان 635 ریاستوں سے کئی نوجوان املا آئے۔ سب
کے سب الگ الگ زبان کے بولنے والے تھے جس سے فوجی انتظامیہ
کو مشکلات کا سامنا تھا۔ اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب میں ایک
نئی زبان متعارف کروائی جائے۔ تب سب فوجیوں کو اردو کی تعلیم دی
گئی جن سے آگے اردو برصغیر میں پھیلتی چلی گئی۔

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے لشکر۔ دراصل مغلوں کے
دور میں کئی علاقوں کی فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو کیا
کرتے تھے جن میں ترکی، عربی اور فارسی زبانیں شامل تھیں۔ چونکہ
یہ زبانوں کا مجموعہ ہے اس لیے اسے لشکری زبان بھی کہا جاتا
ہے۔ دوسری بڑی وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو
لینے کی بھی صلاحیت رکھتی ہے۔

معیاری اُردو (کھڑی بولی) کے اصل بولنے والے افراد کی تعداد 60 سے
80 ملین ہے۔ ایس۔ آئی۔ ایل نژادیہ کے 1999ء کی شماریات کے مطابق

اُردو اور ہندی دُنیا میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان ہے۔ لینگویج ٹوڈے میں جارج ویبر کے مقالے: 'دُنیا کی دس بڑی زبانیں' میں چینی زبانوں، انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اُردو اور ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولے جانی والی چوتھی زبان ہے۔ اُسے دُنیا کی کل آبادی کا 4.7 فیصد افراد بولتے ہیں۔

اُردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے، دونوں زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں۔ درحقیقت، ماہرین لسانیات ان دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں۔ تاہم، یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک دوسرے سے مختلف ہیں۔ لوگ جو اپنے آپ کو اُردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے، اور اسی طرح اس کے برعکس۔

پاکستان میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: پاکستان میں اُردو۔

اُردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری زبان کی حیثیت حاصل ہے۔ یہ مدرسوں میں اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی طور پر پڑھائی جاتی ہے۔ اس نے کروڑوں اُردو بولنے والے پیدا کر دیئے ہیں جن کی زبان پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی، کشمیری، براہوی، چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک ہوتی ہے۔ اُردو پاکستان کی مشترکہ زبان ہے اور یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی ہے۔ اُردو کا یہ لہجہ اب پاکستانی اُردو کہلاتی ہے۔ یہ امر زبان کے بارے میں رائے تبدیل کر رہی ہے جیسے اُردو بولنے والا وہ ہے جو اُردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی اُردو کے الفاظ

سے اثر پاربی ہیں۔ پاکستان میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اُردو کو بولتے اور سمجھ سکتے ہیں۔ پانچ ملین افغان مہاجرین، جنہوں نے پاکستان میں پچیس برس گزارے، میں سے زیادہ تر اُردو روانی سے بول سکتے ہیں۔ وہ تمام اُردو بولنے والے کھلائیے گئے۔ پاکستان میں اُردو اخباروں کی ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ جنگ، نوائے وقت اور ملت شامل ہیں۔

بھارت میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: بھارت میں اُردو۔

بھارت میں، اُردو اُن جگہوں میں بولی اور استعمال کی جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی آباد ہیں یا وہ شہر جو ماضی میں مسلمان حاکمین کے مرکز رہے ہیں۔ ان میں اتر پردیش کے حصے (خصوصاً لکھنؤ)، دہلی، بھوپال، حیدرآباد، بنگلور، کولکتہ، میسور، پٹنہ، اجمیر اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی مدرسے اُردو کو پھلی زبان کے طور پر پڑھاتے ہیں، اُن کا اپنا خاکہ نصاب اور طریقہ امتحانات ہیں۔ بھارتی دینی مدرسے عربی اور اُردو میں تعلیم دیتے ہیں۔ بھارت میں اُردو اخباروں کی تعداد 35 سے زیادہ ہے۔

جنوبی ایشیاء سے باہر اُردو زبان خلیج فارس اور سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور مہاجر بولتے ہیں۔ یہ زبان برطانیہ، امریکہ، کینیڈا، جرمنی، ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم جنوبی ایشیائی مہاجرین بولتے ہیں۔

اُردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے ملک میں بولی اور سمجھی جاتی ہے۔ یہ تعلیم، ادب، دفتر، عدالت، وسیط اور دینی

اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ ملک کی سماجی و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے۔

اردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش، بہار، جموں و کشمیر، اتر پردیش، جھارکھنڈ، دارالخلافہ دہلی کی سرکاری زبان ہے۔ اس کے علاوہ مہاراشٹر، کرناٹک، پنجاب اور راجستھان وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی جاتی ہے۔ بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اردو کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے۔

عظیمی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اردو صرف و نحو میں فقرے کی ساخت فاعل-مفعول-فعل انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً فقرہ "ہم نے شیر دیکھا" میں "ہم" = فاعل، "شیر" = مفعول، اور "دیکھا" = فعل ہے۔ کئی دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت فاعل-فعل-مفعول انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً انگریزی میں کہیں گے "وُی سا آ لائن"۔

کہبیر: شاعیر و خواناسی ناسراوی خہنگی ہیندستان بوو۔ لہ
دہوروہری سائی ۱۵۴۰ لہ شاری بہنارہسی لہ دایک بووہ۔ باوک و
دایکی کہبیر موسٹمان بوون و ناوی کہبیریان (کہ یہ کیگ لہ ناوہکانی
خودای موسوٹمانانہ) لہ سہر مندائہ کہیان ناوہ۔ کہبیر لہ لای راماناندای
ہیندوو شاگردی کردووہ و زانینی زوری لہ و کاریگہری زوری لہ سہر
کہبیر کردووہ۔ ہہروہا ہونراوہ نووسانی فارسی وہ کوو مہو لائای پڑومی
تا رادہیہک لہ سہر بیرورا و ہونراوہی کہبیر کاریگہر بوون۔ کہبیر
شاعیریگی شہ فاهی بووہ و زوریہی ہونراوہکانی سینہ بہ سینہ لہ ناو
خہنگدا ہاتوہ یان موریدہکانی نووسیویانہ تہوہ۔ ناوہ روکی شیعہکانی
بہ زوری عیرفانین و زوریہ خنہی لہ دوژمنایہ تیی ٹایینی گرتووہ۔

ههروهه ها ره خنه ی له ره وائه ت په رستی، ریا و هه ندیک له دابونه ریته کانی
 کومه لگای هیندی گرتوه. له سه ربزووتنه وهی بهه کتی و ئایینی سیکیزم
 کاریگه ریی بووه و له هیند و وټتانی دهورو به ریدا شوینکه وتوانیکی
 زوری هه یه. شوینکه وتوانی که بیر پربازی که بیر یان داناوه که له ئیسته دا
 نزیکي ۱۰ ملیون شوینکه وتووی له باکوورو ناوه راستی هیندا هه یه [۲].
 له سه ره تاق سه دهی بیسته مدا رابیندرانات تاگور خاوه نی خه ټتی نوبل
 له کتییی چریکه کانی که بیردا سه د شیعی که بیر به هاوکاری ئیقلین
 ئانده رهیل وه رگتیرایه سه ر ئینگلیزی و ئه م شاعیره ی زیاتر به دنیا ناساند.
 له سالی ۱۴۴۰ له دایک بووه. ئه گه رچی پریک که س له دایک بوونی ئه ویان
 به ۱۳۹۸ تومار کردوه [۳]. سه بارت به ژبانی که بیر قسه و ئه فسانه و
 چیرۆکی زور هه یه، ئه م جیاوازیانه له کات و شوینی له دایک بوون و
 که سایه تیی دایک و باوکیه وه ده ست پي ده کا. [۴] چونکه هیندووان و
 موسلمانان هه ردوو تا راده یه ک که بیر له خوین ده زانن و هه ر کام
 هه وټیان داوه که زورتر به ټی خویندا رای بگیشن. بو نمونه له
 ئه فسانه یه کدا هه ندیک گوتوویانه که دایکی که بره همه نیک بووه به
 کچینی ماوه ته وه و شووی نه کردوه و له دوا ی زیارت کردنی
 زیاره تگه یه کی پیروزی هیندووه کان به جوړیکی خودایی زکړ بووه و
 دواتر که بیر بووه. به ټام له بهر ئه وهی که میتدی نه بووه کوره که ی داوه
 به پیاو و ژنیکي جوټی هه ژاری موسلمان [۵]. یان گوتراوه که دایکی
 بیوه ژن بووه و له ترسی به دناوی سپاردوویه تی به پیاو و ژنیکي
 موسلمان. به ټام ئه وهی که تا راده یه کی زور پریک که وتن له سه ری هه یه و
 که متر له ئه فسانه ده چی ئه وه یه که باوک و دایکی که بیر موسلمان بوون
 و ناوی که بیر یان له سه ر ناوه [۶]. جگه له مه له سه ر شوینی له دایک بوونی
 ئه وریک که وتن هه یه که له شاری به نار هس یان له ده وری ئه ویدا له

دایک بووه.

که بیرهر له ته مهنی منایه وه چوه ته ځای راما نندای هیندوو و بووه به شاگردی و بیر و پای نه و له سهری زور کاریکه ربوه و له شیعره کانیدا زور باس له م په یوه نندیه شاگرد و ئوستادییه ده کات. هر چه ند موسلماننه کان ده ئین که بیر له دواي راما نندا که وتوه ته ژیر چاودیری سو فیه کی موسلمان به ناوی پیر تاکیی جانسی که خه لکی شاری جانسیی هیند بوه، به ځم که بیر له شیعره کانیدا باسی که سیکي وه های نه کردوه. [۷]

هر وه ها که بیر به پیچه وانه ی مورتازه بره همه نه کان بڼه ماله و ژن و منائی بوه و ژيانی دنیایی ته رک نه کردوه. نه و وه کوو باوکی به پیشه ی جو لایی ژيانی بر دوه ته سهر و وا دیاره خوینده وارییه کی زوری نه بوه. وا دیاره که بیر له بهر نه و بیر و را جیا وازانه ی که بوویه تی له به نارسدا که بنکه ی بره همه نه کان بووه که و ته بهر په خنه و ئازار و له سائی ۱۵۱۸ له به نارس ده رکراوه، که له نه و کاته دا ده ورو بهری شه ست سال له ژيانی تیپه پر بوو بوو. له دواي نه م پروودا وه که بیر پروو له باکووری هیندستان ده کا و له گه ل کومه ئیک له موریدان و بڼه ماله که یدا ژيانی له وی ده باته سهر. [۸][۹]

که بیر له سائی ۱۵۱۸ د کچی دوايی کردوه و له شاری ماگهر، له هینددا به خاک سپیراوه. نه فسانه یه ک له سهر مردنی هیه که ده ئیت له دواي مردنی که بیر له نیوان موریده کانیدا نا کوکی ساز بوو که تهرمه که ی که بیر چی پیبکه ن. موسلمانان ده یانویست بیشورن و به شیوازی موسلمانن بینیژن و هیندوو ده کانیش ده یانویست تهرمه که ی بسووتینن و خو لته می شه که ی هه لگرن. به م جوړه نریک بوو شهر له به ییناندا ساز ببیت تا که بیر خو ی پڼ نیشان دان و گو تی که سهری تابووته که ی بکه ن.

ههروه ها پي و تن كه له نيو تابووته كه دا باوه شيك گولي بون خوش له جيني ته رمه كه دا ههيه. ئه شي هيندوه كان نيوه ئه و گوته نه ههنگرن و بيه نه وه بو شاري به نارس و له وي بيسووتين و موسلمانانه كانيش نه و نيوه كه ئه شاري ماگه ردا بنيزن. به م جوړه شهري نيوان موريدنه كانيش دوايي پيهاات.[10]

سامورايي يا بوشي ژاپوني جنگجو نام ايسه. سامورايي لوغت فگيفته بوبوسته جه سابوراي كي اونه معني لوغت يعني كسي خدمتا گودن. تاريخ ميان ايتا طبقه خاص ژاپون جامعه ميان بيد. و تا قبل سال 1868 (ميجي دوره آغاز) ايتا جرگه جه خلابرا ژاپون ميان بيد. سامورايي اول بار سياسي هرج و مرج زمات ميان (467-1573) موهم بوبوستيد. ا زمات ميان ژاپون اورشين و هش پرکه بوبوسته بو. و هر كي خوره ، ايتا سارا ميان حكومت گودي. ا تاريخي دوره ميان، ژاپون دورون پور جنگاني اتفاق دكفته و نیاز به سامورايين ويشترا بوسته. و سامورايين قوت بيگيفتيد. قرن دوازدهم ميان ، دو تا كوگا ژاپون دورون قودرت دشتيد. ايتا تايرا كوگا و اويتا ميناموتو كوگا نام دشتيد. ا دوتا كوگا ويشترا ژاپون سارا مالک بيد و ده كوگا هانه امره پور جنگ بيگيفتيد. سال 1192 ميان، ميناموتو يوريتومو موفق بوبوسته ايتا سياسي قودرت بدست باوره و شوگون جاجيگه خوره چكونه. يوريتومو كاماكورا سلسله تاسيس بوگوده و اونه فرمانروايي كل ژاپون ميان آغاز بوبوسته. يوريتومو حكومت دورون ، قودرت و مناصب سامورايين دست دكفته و اوشان ژاپون جامعه ميان قوت بيگيفتيد. قرن شانزدهم ميان، تويوتومي هيده يوشي (1537-1598) شوگون بوبوسته. وي پور جنگان دورون پيروزا بوسته و خورقيبان دشكنه و همه كوگا هانه فوگوردانه و ژاپون ايجايي وجود باورده. وي ايتا طبقاتي نظام وجود باورده و

دستور بدا فقط سامورايين ټنډ خوشانه شمشيرانه بداريد. سابقه
 زمات ، وختي جنگ نوبو و صلح و آرامش بو سامورايين کشاورزي يا
 ګاکف کار ګوديد. هیده یوشی بوګفته کی سامورايين دو راه ويشتړ نريد.
 يا کشاورز ببيد يا سامورايي بمانيد و هیده یوشی ، سامورايين فرمان بدا
 کی يا کشاورزي و بچارکار بوکونيد يا اگر تصميم بيگيفتيد سامورايي
 ببيد قلايان و کله بستان دورون. خلبران (سامورايين) امره زندګی
 بوکونيد. هیده یوشی قانونی وضع بوګوده کی فقط سامورايين ټنستيد
 خوشانه امره شمشير بداريد. ا طبقاتی نظام کی هیده یوشی چګوده ،
 توګوګاوا اياسو زمات قوت بيگيفته.

ادو دوره میان (1603-1867)، سامورايين، ژاپون جامعه میان ، جاجيګاه
 خاص و موهم بوبوسته. قبل ايتا سامورايي ، کشاورزي ، پيله وری يا
 بازار مجی ګودی. سامورايين همه تان ايتا کله بست يا قلا دورون زندګی
 ګوديد و اوشانه ارباب و چکنه اوشانه دس اوکوف بج فدایي. باخی
 سامورايين ايسا بيد کی ارباب يا چکنه ټشتيد. اوشانه دوخاديد رونين. ا
 جرګه کی اوشانه نام رونين بو اادو دوره میان پور مشکل وجود آورديد و
 آشوب و جنایت ګوديد. بعد سکی ګاهارا جنگ کی توګوګاوا ګوګا پيروز
 بوبوسته و ټنستيد خوشانه رقيبان دشکن بديد. ژاپون 250 سال صلح
 میان دوارسته و توګوګاوا ګوګا واستی دوشمن و رقيب نيسا بو و همه
 تان جوخوفته بيد. هنه واستی جنگستن اهميت و مبارزه چم کم
 بوبوسته. پور سامورايين سياستمدار، معلم و بازيګر بوبوستيد. وختي
 میجی دوره فرسه و فنوداليسم، ژاپون میان خاتمه بيگيفته ، سامورايي
 هميشک واستی ژاپون جامعه میان ديمه بوبوسته.

ژاپونی شمشير

ایتا شمشیر ایسه کی مردوم اونه امره سامورایی شناسید. قدیمی ژاپونی شمشیر (نارا دوره) میان، چوکوتو نام بو کی پهن تیغه دشتی. ولی نهصد سال اخیر میان، ویشتر شمشیرانه خمیده تیغه امره چکودید. ا شمشیران نام (اوچیگاناتا) و (کاتانا) بو. اؤ زمات میان، دوتا کوچی شمشیر وجود دشتی کی اوشانه نام واکیزاشی و تانتو بو. پور ساموراییین دوتایی هم کوچی و هم پیله شمشیر استفاده گودید. مثلاً هم واکیزاشی و هم کاتانا. ترکیب ا دو شمشیر سامورایی سمبل بوبوسته. وختی ایتا سامورایی دوتا شمشیر ایتا دراز و ایتا پاچ اوسادی خو امره حمل گودی اصطلاحاً دوخادید دایشو (یعنی پیله دانه و کوچی دانه). ا دو دوره میان فقط ساموراییین اجازه دشتید دایشو بدارید.

یومی

یومی ژاپونی پیله کمان نام ایسه. یومی سنگوکو دوره جه رونق بکفته. وختی ساموراییین تانگاشیما توفنگ (ژاپونی شمخال توفنگ) امره آشنا بوبوستید. ولی پور ساموراییین ایسا بید یومی امره به عنوان ایتا ورزش استفاده گودید. یومی جنس چکوده بوبوسته بو جه بامبو، چوب، نی و چرم. یومی تیر پینجاه تا صد متر بیگاده بوستی. یومی امره اسب سر ویشتر تیر بیگادید کی ا ورزشه دوخادید یابوسامه.

پیشدار

ژاپونی پیشداران نام یاری و ناگیناتا ایسه کی ساموراییین اوشانه امره جنگستید. یاری ایتا پیشدار بو کی جنگ دورون ناگیناتا جانشین بوبوسته. یاری ایتا انفرادی سلاح نوبو بلکه ایتا جرگه آشیگارو (پیاده خلاپر) کی داوطلب سرباز بید اونه امره جنگستید. پیش دار نسبت به شمشیر جنگ دورون ویشتر تاثیر بنا و جنگستن موقع پیاده و سواره

جولو بختر بو.

انسان دا جوڑ د پلان والے دو پیراں تے چکن والے بن مانساں دے نبر
نال اے تے سدا کھلونا، دوپیراں تے چکنا، ہتھاں تے اوزاراں دا ودھیا
ورتن، اک وڈا دماغ تے پوؤں وڈیاں ربتلاں ایہدیاں اچیچیاں صفتاں
نیں۔ ڈی این اے تے پرانیاں ہڈیاں دسدیاں نیں جے انسان چڑدے
افریقہ دے پاسے توں 200000 ورے پیلاں ٹریا تے 50000 ورے پہلے
اپنے ہندے نویں پنڈے تے سوچ دے وکھالے تے اپڑیا [1]۔ دوجے آگو
مانس نوں سامنے رکھو تے ایدے کول اک بہت ودیا تے وڈا دماغ اے۔

انسان سوچ سکدا اے، بولی بول سکدا اے، تے رپھڑ مکا سکدا اے۔
سوچن دے ایس ودویں ول نال اوس کول اک سدا کھڑا پنڈا اے تے ازاد
ہتھ نیں جتاں نال اوہ کئی کم کر سکدا اے تے کسے وی ہور جیون دے
مقابلے وچ ودیا اوزار بنا تے چنگے ول نال ورت سکدا اے۔ ہور وی اچی
پدھر دیاں سوچاں جیویں اپنی پچھان، عقل تے سیانف [2] اوہ گلاں
نین جیہڑیاں کہ اوہنوں 'بندہ' بنادیاں نیں۔ انسان سوائے انٹارکٹکا دے
سارے براعظماں تے ریندا اے۔ زمین تے انسانی گنتی ست ارب توں ود
اے [3]۔

اج دے انسان دا ٹانچہ تے پنڈا پرانا سیانا مانس توں وشکارلے پتھ
ویلے وچ 200,000 ورے پہلاں افریقہ رچ وکھالے وچ آیا [5]۔ تیسرے
پتھر ویلے دے مڈ تے 50,000 ورے پہلے اپنی ہن دی سوچ تے ربتل :
اپنی بولی تے موسیقی نال انسان نے اپنا آپ دسیا۔ افریقہ وجوں انسان
70,000 ورے پہلے نکلیا تے ساری دنیا تے پھیل گیا تے اپنے توں پہلے
دے پرانے انسانی مانساں نوں مکادتا۔ 40,000 وریاں وچ اوہ ایشیاء
یورپ تے اوشیانا تے پھیل گیا 14,500 ورے پہلے دے نیڑے تریڑے اوہ

اتلے تے دکھنی امریکہ تک اپڑ گیا [6]۔

10000 ورے پہلے تک انسان دا گزارا شکار تے سی۔ وائی بیجی دے ٹرن نال انسان کول کھان پین نوں فالتو شیواں جیدے نال بپار تے کاروبار ٹرے۔ دھاتاں دے اوزاراں دا بنن تے ورتن ٹریا۔ ڈنگراں نوں پھڑکے پالیا جان لگیا۔ 6000 ورے پہلے مصر عراق تے پنجاب وچ ربتلاں تے سرکاراں دی نیو پئی۔ فوجاں دی بنان دی بچاؤ لئی لوڑ پئی تے دیس دا پر بندھ چلان لئی ایس کم دے ٹوک رکھے گئے۔ کم دیاں شیواں لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی وٹاندے سن تے ایس لئی لڑائیاں وی لڑیاں کیاں۔

پرانا یونان اک مڈلی ربتل سی جتھوں لوکراج، فلاسفی سائنس اولمپک کھیڈاں لکھتاں تے ڈرامہ 2000 توں 3000 ورے پہلے ٹرے [7]۔ لیندے ایشیاء توں یہودیت تے ہندستان توں ہندو مت وڈیاں تے مڈلیاں مزیدی سوچاں سن۔ پچھلے 500 وریاں وچ یورپ وچ پرنٹنگ پریس دے بنن ہور نویاں چیزاں بنن نے اک انقلاب لے آندا۔ یورپی کھوجیاں نے دنیا کھنگال دتی تے ساری دنیا تے یورپ نے مل مار لیا۔

20 ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا مڈ بجن تے دھیا اک نویں ویلے وچ آگئی تے اک دوجے نال جڑ گئی۔ ایہ دنیا بن اک پنڈ وانگوں اے۔ ایس ویلے 2 ارب دے نیڑے انسان انٹرنیٹ نال اک دوجے نال جڑے ہوئے نیں [8]۔ 3-3 ارب ٹوک موبائل فون ورت رئے نیں [9]۔

انسان دا قد نسل جغرافیہ کھان پین تے کم نال جڑیا اے۔ اک جوان وشکار لے ناپ دے انسان دا قد 1.5 to 1.8 میٹر (5 to 6 فٹ) ہو سکدا اے اک انسانی مادھ دا جوکھ 54-64 کلوگرام تے نر دا 76-83 کلوگرام ہوندا اے [10][11]۔

جنا زباني دے ملن نال زباني يا ماده اندر نيانه دے ہون دا کم ٿرڊا اے
 تے 9 مھينياں مگروں اوھ ڄمڊا اے۔ انسان دے نياے دا ڄمنا دوجي
 بن مانساں نالون چوڪھي درد واڌ ٻونڊا اے تے ايدے نال موت وي
 ٻوسڪڊي اے[12]۔ ايدا وجه انساني نيانه دے سر دا وڏا ٻونا تے دو
 پيراں تے چکن باجون زبانه پيلوس ٻڏياں دا تنگ ٻونا اے[13][14]۔ نيانه
 ڄمن تے زبانياں دے مرن دي گنتي غريب ديساں وچ زياده اے[15]۔
 امير ديساں وچ ڄمے نيانه دا جوڪھ 3-4 ڪلو (6-9 پاؤنڊ) تے قد
 50-60 سينٽي ميٽر (20-24 انچ) ٻونڊا اے۔ غريب ديساں وچ ڪاڪي دا
 تھوڙا جوڪھ ٻونا اوٻناں دے مرن دي وڏي ڪارن اے۔ انساني نيانه ڄمن
 ويٺي بالڪل بے بس ٻونڊے نبي تے 12 توں 15 ورياں دي عمر وچ جنسي
 ناپ نال وڏے ٻونڊے نبي۔ انسان دے جين دي عمر وڪھري ديساں وچ
 وڪھري اے۔ امير ديساں وچ زياده تے غريب ديساں وچ تھوڙي۔ ٻانگ
 ڪانگ وچ جنيا دي ايورج عمر 78.9 تے زبانياں دي 84.8 اے۔ سوازي
 لينڊ وچ ايه 31.3 اے[16]۔ اڪ فرانسيسي سواني جين ڪالمنٽ نوں 122
 ورے دي عمر نال سب توں زياده عمر دي انسان منيا ٿيا اے[17]۔

ڪراچي (اردو: ڪراچي، انگريزي: Karachi) پاڪستان جو سڀ کان وڏو
 شهر ۽ صنعتي، تجارتي، تعليمي، مواصلاتي و اقتصادي مرڪز آهي۔
 ڪراچي جي رهواسي کي ڪراچيائيٽ سڏيو ويندو آهي۔ ڪراچي دنيا
 جو ٻيون وڏو شهر آهي[3]۔ ڪراچي پاڪستان جي صوبي سنڌ جو گادي
 جو هنڌ آهي۔ ڪراچي شهر وڏي سمنڊ جي ساحل تي سنڌو ٽڪور جي اتر
 اولهه ۾ قائم آهي۔ پاڪستان جي سڀ کان وڏي بندرگاهه ۽ هوائي اڏو به
 ڪراچي ۾ قائم آهي۔ ڪراچي 1947ء کان 1960ء تائين پاڪستان جو
 گاديءَ جو هنڌ به رهيو۔ ڪراچي شهر نه رڳو سنڌ جو ڪاروباري مرڪز
 آهي، پر خطي ۾ هڪ اهم بندر پڻ آهي۔

موجوده ڪراچي جي جڳهه تي واقع قديم ماهي ڪيرن جي بستين مان هڪ جو نال ڪوٽه ڇي جو ڳوٺ هيو. انگريزن اڻويهين صدي ۾ هن شهر جي تعمير و ترقي جون بنيادون وڌيون. 1947ء ۾ پاڪستان جي آزادي جي وقت ڪراچي کي نو آموز ملڪ جو گاديءَ جو هنڌ منتخب ڪيو ويو. ان جي وجه سان شهر ۾ لکين مهاجر جو دخول ٿيو. پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ ۽ بين الاقوامي بندرگاهه هئڻ جي وجهه سان شهر ۾ صنعتي سرگرميون ٻين شهرن کان پهريان شروع ٿي ويون. 1959ء ۾ پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ اسلام آباد منتقلي جي باوجود ڪراچي جي آبادي ۽ معيشت ۾ ترقي جي رفتار گهٽ ناهي ٿي. پوري پاڪستان مان ماڻهون روزگار جي تلاش ۾ ڪراچي ايندا آهن ۽ ان جي وجهه سان هتي مختلف مذهبي، نسلي ۽ لساني گروهه آباد آهن. ڪراچي کي ان وجهه سان مٺي پاڪستان (Mini Pakistan) نڍو/ (Pakistan) پاڪستان به چيو ويندو آهي. ان گروهن جي باهمي ڪشيدي جي وجهه سان 80 ۽ 90 جي ڏهاڙين ۾ ڪراچي لساني فسادن، تشدد ۽ دهشت گردِي جو شڪار رهيو. بگڙندڙ حالتن کي سنڀالڻ جي لاءِ پاڪ فوج کي به ڪراچي ۾ مداخلت ڪرڻي پئي. اڳوڻيهين صدي ۾ تيز قومي معاشي ترقي سان گڏ و گڏ ڪراچي جي حالتن ۾ تمام تبديلي آئي آهي. ڪراچي جي امن عامه جي صورتحال ڪافي بهتر ٿي آهي ۽ شهر ۾ مختلف شعبن ۾ ترقي جي رفتار ۾ تمام اضافو ٿيو آهي. ڪراچي درياءَ سنڌ جي ڏهاني جي اترين حد تي واقع آهي. شهر هڪ قدرتي بندرگاهه جي ڪرد وجود پايو. ڪراچي 24° اتر ۽ 67° 03' اوڀر تي واقع آهي.

سنڌو ٽڪور تي ٺهي ٿي جتي سنڌو درياءُ عربي سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿو. هيءُ ٽڪور 16 هزار چورس ميلن يعني 41 هزار 4 سَو 40 چورس ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل آهي، ۽ ان جو سمنڊ سان ڊنگ لڳ

پڳ 130 ميل ڊگهو آهي.

سموري ٽڪور تي ڪيتريون ننڍيون ننڍيون وسنديون آباد آهن پر ڪو به وڏو شهر آباد نه آهي. ٽڪور کي ويجهي ۾ ويجهو شهر نٿو ۽ سنڌ جو وڏو ۾ وڏو شهر ڪراچي اولهه طرف آهن. سنڌ جو ٻيون وڏي ۾ وڏو شهر حيدرآباد سنڌو ٽڪور کان 130 ميلن جي فاصلي تي اتر ۾ واقع آهي.

سنڌو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي مهيني ۾ 70 کان 85 درجا فاهانائيت جڏهن ته جنوريءَ ۾ 50 کان 70 درجا فاهانائيت رهندو آهي. ڪنهن عام سال ۾ ان ٽڪور تي 10 کان 20 انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سنڌو درياءَ مان تازو پاڻ نه ملڻ ڪري سنڌو ٽڪور ماحولياتي دٻاءُ جو شڪار آهي. سنڌو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا ۽ ان ۾ پلجندڙ سموري جنگلي جيوت توڙي آبي جيوت جيئن ان جي جنگ هارائيندي نظر اچي رهيا آهن. سنڌو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا جيڪي اڳي 000 هيڪٽرن تي پکڙيل هئا، سي هاڻي رڳو 000 هيڪٽرن تائين محدود رهجي ويا آهن. ساڳيءَ ريت جهينگي ۽ ڀلي جو نسل پڻ خطري ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ مرحلي مان گذري رهيو آهي جو سندن جياپو سمنڊ جي ڪاري پاڻي ۽ سنڌو درياءَ جي مٺي پاڻيءَ جي مياپ تي دارومدار رکي ٿو.

توهان اهڙي صفحي جو ڳنڍڻو وٺي هتي پهتا آهيو، جيڪو اڃا وجود نه ٿو رکي. اهڙو صفحو جوڙڻ لاءِ هيٺين باڪس ۾ ٽائپ ڪرڻ شروع ڪريو (امدادِي صفحو ڏسندا). جي توهان هتي غلطيءَ ۾ اچي ويا آهيو ته رڳو پنهنجي جهانگوءَ جو back بٽن ڪلڪ ڪندا.

خبردار: توهان لڳ ڀڳ ٿيل ناهيو. هن صفحي جي سوانح ۾ توهان جو آءِ پي پتو درج ڪيو ويندو.

سند، جنهن جو صحيح اچار ”سندو“ آهي، سو شروعاتي طرح انهيءَ نديءَ جو نالو آهي، جيڪا الهندن ملڪن ۾ ”انڊس“ (Indus) جي نالي سان سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط اچار انهيءَ ڪري قائم رهيو، جو اهو سڪندر اعظم جي ساٿين سندس ڪاهن جي تذڪرن ۾، ڪتب آندو هو، ۽ اهو پوءِ عام استعمال ۾ اچي ويو. مشرقي اچارن ۾ اهڙي ڦير ٿيڻ واقع ٿيندي رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه السلام کان هڪ صدي پوءِ جوڙيل هڪ ڪتاب ۾ ”سنتاس“ (Sinthos) نالو آيل آهي، جيڪو اصل ۾ ڪجهه وڌيڪ قريب آهي. بعد ۾ ”سند“ جو نالو انهي ملڪ تي پيو، جنهن کي سندو نديءَ جو هيٺيون وهڪرو رجائي ٿو، يعني اهو ملڪ انهن ڏاني ندين جي سنگم کان هيٺ تي آهي، جن جي ٿڌيل نالي تي ۽ ان کان مٿي واري ملڪ کي ”پنجاب“ سڏيو ويو، جنهن منجهان اهي وهيون ٿي. اها ڳالهه بلڪل مناسب آهي، جو سند جي سرزمين درياھ شاهه جي نالي پٺيان سڏجي، جو ان کي سرجيو ئي درياھ شاهه آهي. ان سموري ڏيهه کي، جيڪو ڏيکيه ۾ سوين ميل ۽ ويڪر ۾ سو ميلن تائين آهي، سندوءَ جي پاڻي ڪٿو ڪٿو ڪري آئي تهه مٿان تهه رکي جوڙيو ۽ ٿانڪو ڪيو آهي. جنهن پٽيءَ کي اڄ اسان جا پير لتاڙين ٿا، سا اها ساڳي پٽي آهي، جنهن کي موهن جي دڙي وارا ۽ سندن وڏا لتاڙيندا هئا؛ يعني سندوءَ جو لوڙهي آندل ٿئي، جنهن کي گرميءَ، پاڻيءَ ۽ ساوڪ جي تاثير سڌاري سنواري، هڪ سنئين سڌي ميدان جي شڪل ۾ ماڻڙيءَ جي چيڙن تائين ائين پٽاري ڇڏيو آهي، جن نه ان جو ڪو ڇيهه ئي نه هجي فرق رکيو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان هو واقف هئا، تنهن جو مٿاڇرو کي پنجاهه صديون اڳ اڄوڪي مٿاڇري کان ڪجهه فٽ هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ سان ميلاپ اڄوڪي هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو، باقي ان جي مٿاڇري جو مهاندو، ان جا هڪ يا ٻئي پاسي ان لڪا لاهه اڄوڪي ڇٽي ۽

بلڪل واضع مهاندي کان ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن. پر اهو فرق به خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو. سنڌ جي ان ميدان جي وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي، پر پهريائين ڀر وارين سرزمين تي نظر ڦيرائي وٺون.

سندوءَ جي ويگريءَ ماڻهيءَ جي کاٻي پاسي، يعني اوڀر کان، هندستان جو وسيع ريگستان، ٿر، آهي. جنهن ۾ لاڳيتو ئي سوء ميل سج ئي سج آهي ۽ جيڪو هري هري چڙهندو، وڃي ابو ٽڪريءَ ۽ اوالي ٽڪرن تي کڻي ٿو. جمرائوءَ جي منڍ واريءَ ويگرائي ڦاڪ جي ڏکڻ کان ويندي ڪڇ جي رڻ تائين ٻنهي علائقن جي وچ وارو ٽڪرائين واضح ۽ چٽو آهي، جيئن سمنڊ جو ڪپر- واريءَ جا دڙا ائين اوجڻو نروار ٿين ٿا، جيئن ڪنهن سڌي سنواڻي ميدان ۾ چين جون قطارون، پريان اُتر ۾، واريءَ جون پتون ڪڇي ۾ گهڙي اچن ٿيون، ۽ سندوءَ جي لیت وارياسي علائقي ۾ ڪافي اندر تائين هلي وڃي ٿي. اهڙيءَ طرح، انهن ٻنهي ٽڪرن جي وچ ۾، جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف ڦول منڍ وارا آهن، اصل ويڇو گهڻي ڀاڱي ميسارجيو وڃي. ائين ڪٿي چئجي ته ٿلهي ليڪي، ڪڇي کان ٿر جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر ڏانهن آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين ڀاڱي ۾ وارياسي جي سنڌي جو هيءَ فرق ڏکڻ- اولهه جي چوماسي جي ٻل نبل ۽ گهاٽيءَ واديءَ جي ڪري ڦرندو گهرندو رهي ٿو. ساڄي يا اُلهندي پاسي کان اصل سنڌ جون حدون انهن ڪڪرائين ماڻھن جي چيڙي جي سنوت ۾ نظر اينديون، جيڪي بلوچستان جي اندر ڦلهجي ويندڙ ٽاڪرو علائقي تائين هليون وڃن ٿيون. پر حقيقت ۾ ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ زمين ٽڪرين تان وهي آيل لٽ منجهان ٺهيل آهي. اها سندوءَ جي لٽ کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي. اهو تر جنهن کي مڪاني طرح ”ڪاڇو“ سڏيو وڃي ٿو ۽ گهڻي ڀاڱي سوڙهو آهي.

سو سُلیمان جبل ۽ بولان لڳ کان ڏکڻ طرف ویندڙ جبلن جي وچ ۾، ڊیگهه ۾ وڌندي، گیترن هزارین چورس میلن جو علائقو ٺاهي ٿو. ان جو جیکو پاڻو سنڌوءَ واري ڪچی کي ويجهي ۾ ويجهو آهي، سو چيڪي مٽيءَ جهڙيءَ مٽيءَ جو تراکڙو بیابان آهي، جتي سبزو ۽ ساوڪ نه هئڻ جي برابر آهن. اهو بیابان هڪ قدرتي روڪ آهي - اهڙي ئي اڏول، جهڙا اُهي جبل، جيڪي ان طرف جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا. ان بیابان جي ڪري ئي ڪچی جو هي علائقو گهڻو ڪري سياسي طرح ڏکڻ اوڀر وارين ایراضین جي بدران اُتر وارين ایراضین سان لاڳاپیل سمجهيو رهيو آهي. سنڌ جي ڪچی جي اولهه ۾ جیکو جابلو ٽڪرو آهي، سو بيهڪ ۾ اوڀر واري ریگستاني ٽڪري سان عجیب مشابھت رکي ٿو. پراڻي ترتیب سان: يعني اتریون پاڻو ڪچی جي چيڙي کان ویندي منچر تائین بظاهر ان پگل کوٽ ٺاهي ٿو، جڏهن ته منچر کان ڏکڻ طرف ڌار ڌار ٽاکرو چپر نظر ايندا، جن جي وچ ۾ سڏین پٽ جون ایراضیون آهن، ۽ سمورو تر ڏکڻ ڏانهن هلندي، هوریاں هوریاں ویکر ۾ وڌندو ۽ اُچاڙيءَ ۾ گهٽبو وڃي ٿو ۽ اولهه پاسي ڪا ظاهري حد ٺاهیندو نظر نٿو اچي. اُنهي پاسي وڌندي، حب ندي ۽ کي ننڍيون ٽڪریون اُکري، اسین لس جي میدان ۾ پهچون ٿا، جیکو سمنڊ جي ڪپر کان ساڻيڪو میل اُتر طرف هلیو وڃي ٿو ۽ جنهن جي وڌ ۾ وڌ ویکر انهيءَ مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو میدان پورالي نديءَ ۽ کن ننڍين نین جي آندل لت منجهان جُڙيو آهي. ۽ مٿي ڄاڻیل ڪچی جي میدان وانگر، جنهن سان اهو گهڻي مشابھت رکي ٿو، ڪڏهن ڪڏهن سياسي طرح سنڌ سان لاڳاپیل پر گهڻو ڪري ان کان ڌار رهيو آهي. هي انهن علائقن جو مختصر بیان آهي، جن جون ڪڏهن ننڍيون ڪڏهن وڏيون ایراضیون اُن سرزمین سان شامل رهيو آهن، جنهن کي سياسي طور ”سنڌ“ جي نالي سان یاد ڪيو وڃي ٿو.

اٺين چئي سگهجي ٿو ته طبعي لحاظ کان سنڌ جي اوڀر وارا وارياسا پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا ٽڪر بلوچستان جو حصو آهن. تحقيق، الهندي گوهستان يعني ڪاڇي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر جا رهواسي ”سنڌ ڏي هلڻ“ جي ڳالهه ڪندا آهن: هنن وٽ سنڌ جي معنيٰ اهائي اصل واري آهي، يعني اها سرزمين، جنهن کي سنڌو نديءَ ٺاهيو ۽ سدا تاتيو آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي سان اسان جي سامهون آهي، تنهن جي بيهڪ 27 ڊگريون 30 منٽ ۽ 23 ڊگريون 35 منٽ اُتر ويڪرائي ڦاڪ ۽ 66 ڊگريون 42 منٽ ۽ 71 ڊگريون 10 منٽ اوڀر ڊگهائي ڦاڪ جي وچ ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سنڌ ۾ آيا هئا، تن کي ان کي ”ننڍو مصر“ سڏيو هو. جيتوڻيڪ هاڻ اسان کي ان تشبيهه تي مٿيان لڳي سگهي ٿي، ڇو ته سنڌ تهذيب کي مصر کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو، تڏهن به نيٺ ۽ سنڌوءَ جي هيٺانهين ماڻھن جي وچ ۾ حيرت جهڙي مشابهت آهي: ٻنهي ۾ ساڳيا ئي ٿي پوو-وڇوٽ ٽڪرا-ٻُٺ ٽڪر، ڪڇو ۽ وارياسو- ساڳيءَ ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ٻنهي ۾ وچ واريءَ ماڻھيءَ جي زرخيزيءَ جو دارومدار برسات تي نه پر سالياني ٻوڏ تي آهي. آبهوا ۽ زمين جي خيال کان ٻنهي ملڪن اندر نباتات ۽ حيوانات جي جيتري هڪجهڙائي آهي، تيترو فرق ناهي. ڪو سنڌ واسي موٽر رستي سوئيز کان قاهري ۽ اتان نيٺ ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو لٽاڙي، لڀا جي ريگستان اندر ويندو، ته کيس منزل بمنزل ايتري مشابهت ڏسڻ ۾ ايندي، جو هو سمجهندو ته ريل تي ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي مارواڙ ڀيو وڃان. البت کيس نيٺ ڊيلٽا کان مٿي وارو تر سنڌو ماڻھيءَ جي پيٽ ۾ ڪجهه سوڙهو لڳندو: ۽ حقيقت به اهائي آهي. حيدرآباد جي ويڪرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون ميلن تائين درياھ سان ڪوئي ڪنڊ ٺاهيندي، ڪيتريون به ماپون ڪيون، ته ڪٿي به سنڌو ماڻھيءَ

جي ويگر سن ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سېلاب د کونړ ولايت د وټپور ولسوالۍ په يوه روشن فکره پښتانه کورنۍ کې له نن نه ۲۵ کاله مخکې دې نړۍ ته سترگې پرانيستي. کله چې افغانان جگړو وځپل او دې ته يې اړ کړل؛ خو د سر پنا لپاره له هېواده بهر لاړ شي. د سېلاب پلار هم دې ته اړ شو چې گاونډي هېواد پاکستان ته کډه وکړي. د ورکتوب خاپوړې يې يې هلته وکړې او له هغې وروسته، يې پلار د يو ښه را تگونکي د جوړولو په خاطر په يو ښونځي کې ورته داخله واخيسته. کله چې د ښونځي له لومړي پړاوه ووت يعنې د منځنۍ ښونځۍ يې پيل شو، ورسره يې په ښونځي کې د معارف پېژندې، ستاينې، او داسې نورې ترانې، نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به يې د سټيج په سرويلې. کله نا کله به يې د سټيج نطاقي هم کوله، چې د ښې کارکردگي له امله يې ښوونکوي د يو تکړه او با استعداد شاعر په سترگو ورته کتل. د ورځو په تېرېدو سره اباسين سېلاب په د ترانې په گروپ کې لا پرمختگ وکړ، د ترانې سرتيم او له هغې وروسته د ټول سټيج کنټرولونکي او جوړونکي شو. له هغه وخته يې دې شعر له لوستلو سره ډېره مينه پيدا شوه، د ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به يې لوستل او خوند به يې ترې اخيسته. په همدې ترتيب يې ښونځي تر دولسم ټولگي پورې ورساوه او د فراغت سند يې تر لاسه کړ. کله چې بېرته خپل گران هېواد افغانستان ته را ستانه شول، د پخوا په څېر يې له شعر او شاعرې سره مينه وه، د سندرو اورېدلو ته به يې هم ډېر وخت ورکاوه. د وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل کړ. د نورو کارنو ترڅنگ يې ځينې تفريحي خپرونې او ورسره يې د شعرونو په ديکومه کولو کې هم ونډه اخيسته. د شعر په ډېکومه کولو کې ډېره ښه وړتيا لري، خدای ج ورته د ښې څېرې سره ښکلي ځواني او ښکلې اواز هم

ورکړی، چې د اواز او لیدلو مینه والو یې خورا زیات دي. له همدې ځایه وو چې د شعر او شاعرې ډگر ته یې را ودانگل. ډېرې شعرونه او غزلې یې ولیکلې، خو په وینا یې زړه یې پرې اوبه نه دې خښلې، خو یې د کتاب چاپلو لپاره انتخاب کړي. خو اراده لري چې په راتلونکي کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري، یوازې دومره وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په ټکر کې ونکي او تل شاعرانو او استادانو ته وښايي. د هغوې د خوښې مطابق به انتخاب کوي، لوستونکو او مینه والو ته به یې وړاندې کوي. د تلويزيون په پرده ډېر ځله د شعر په دیکلومه کولو، او نورو تفريحي خپرونو په وړاندې کولو سره لیدل شوی. له اکت کارې سره یې ځانگړې مینه وه، چې دې مینې او علاقې تر دې را ورساوه، چې باید په راتلونکي کې په فلمونو او ډرامو کې هم کار پیل کړي، او فعاله ونډه پکې واخلي. له فلمي ستورو او د هغوې له حرکتونو سره یې زړه پورې توب خورا زیات وو. همېشه به یې هڅه کوله له ځانه سره داسې اکتونه وکړي، خو په دې مطمین شي، چې کولای شي په فلمونو او ډرامو کې هم کار وکړي، لیدونکو او ننداره کونکو ته ځان د یو تکړه اکتريه ښه رو وپېژني نه یوازې فلمونو او سریالونو سره مینه یې وه ورسره د روانو حالتو انځورونو هم دې ته و هاشاوه، چې بالاخره د فلمي حرکاتو په لوبولو سره هېوادوالو ته د وخت انځورنه روښانه کړي او د خلاصې لارې چارې یې ورته په گوته کړي. سېلاب له دې وروسته په پېښور کې د په دوه ډرامو کې کار وکړ، دا چې د کار کولو او شوټینګ پایلې یې تر ډېره ورته مثبتې وې. د لیدونکو لخوا ورته د ستاینې صحنه څرگنده شوه، ښه به جوړت سره یې وویل چې زه به نور د فلم په جوړولو کې هېڅ ځنډ نه کوم. د ملائله او سوره په نامه یې په دوه تلويزیوني سریالونو کې کار کړی، په لیدو یې په مینه والو کې خورا زیات والې را غلې. له دې وروسته یې د ښه کار په پایله دا ورته

څرگنده شوه چې اوس کولای شي په هر ډول فلم کې هره صحنه چې ورک ول کېږي په برياليتوب سره يې تر سره کړي، نه يوازې دا چې په سمه توگه به يې تر سره کړې وي. ورسره به د مينه والو لخوا ډېر وستايل شي. اباسين سېلاب وايي تر اوسه د افغانستان د سينمايي فلمونو لپاره هېڅ کار نه دی شوې. سېلاب هيله لري خو په را تلونکي کې د خپل هېواد سينما ته هم پام وکړي. خو د نور هېوادونو په شان زمونږ د فلم هنر هم وده وکړي. اباسين سېلاب چې غواړي يو تکړه او مشهور فلمي ستوری شي، د تلويزیوني سریالونو سره زیاته علاقه لري چې پکې ولوبېږي. په سينمايي فلمونو کې لوبېدل خو ورته د خوب ریښتیا کېدل ښکاري او هڅه کوي، خو په هر قیمت چې وي په سينمايي فلم کې د يو غوره اکتري په بڼه کار وکړي. په را تلونکي نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د افغانستان لپاره هم سينمايي فلمونه جوړ کړي. سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنگه وکولای شي، د افغانستان سينما ته وده ور کړي. او په را تلونکي کې په افغانستان کې د ښه سينمايي فلمونو ننداره کول پيل او ډېر مينه والو را پيدا کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په هندي فلمونو کې شارو خان او په پښتو فلمونو کې، جهانگیر خان په گوته کوي. د هغوی ټول اکتونه ورته په زړه پورې دي، کله يې چې نوی فلم را شي د دوی په خاطر يې ضرور گوري، خوند او پند ترې اخلي. او کولای شي په ډېر کم وخت حتی په يو ځل لیدو هم د دوی تقلید له ځانه سره وکړي. خو اباسين سېلاب وايي. دا يې يو لوی ارمان دی چې په فلمي نړۍ کې د ستوري په شان وځلېږي او مينه وال يې د اوس په پرتله څه زیات شي. ورسره د تمثيل په بارک کې هم ډېره خوشبيني ښيي او وايي: که وشول په را تلونکي وخت کې به د خپل تمثيل کولوو ته څه ډېر وخت وکړي. سېلاب اوس په شمشاد تلويزیون کې ځينې تفرحي خپرونې

په مخ وړي، چې زیاته برخه یې په کې د تمثیل کول دي، او دی هم له
 تمثیل کولو سره ډېره مینه لري، د داسې تمثیل کولو وړتیا لري چې
 ډېرې تمثیل کونکي او د د تمثیل مینه وال به یې ځای و نه نیسي. په
 اوس وختو کې یې ډېر وخت تمثیل ته ورکړی. نه یوازې تمثیل او فلم
 جوړلو سره مینه او علاقه لري، ورسره د گڼ شمېر شاعرانو ښکلي
 نظمونه غزلې او شعرونه هم دېکومه کوي، چې په دې سره یې له د اواز
 مینه والو په څو برابره زیات شوي. تل هڅه کوي داسې انتخاب وکړي،
 چې له احساس ډک پیغام ولري، تر ډېره یې خلک خوښ کړي، لومړی
 پرې د ده او بیا د اورېدونکو او مینه والو زړه پرې اوبه وڅښي. د شعر په
 ټوله مانا، ترڅ او ډیزاین غور کوي. ښه په شوق یې له ځانه سره په څو
 څو ځله تکراروي، کله چې په دې وپوهېږي چې اوس یې اورېدونکي د زړه
 له تکه خوښوي، یو ډول اثر پرې کولای شي. مخکې له دې چې انتخاب یې
 کړي، له هغه شاعرانو ملگرو سره پرې مشورې کوي، چې په شعر او
 شعاري ډېر ښه پوهېږي. د هغوی په انتخاب او بیا یې د ویلو ترڅ په
 خپله روته برابروي. په داسې انداز یې وایي لکه څرنگه چې د شعر له
 لوستکو سره ښايي. ډېر زیات شعرونه یې دېکومه کړي، چې اختر په
 نامه دېکولمه کړی شوی شعر یې ډېر زړه جربونکی، او د دې د ښې وړتیا
 ثابونکی دی. د دې شعر دېکومې په مینه والو او اورېدونکو څه بیل شان
 اغېز وکړ، ډېرېو خلکو د یو رېښتنې صحنې لیدل انځورول، او خورا مینه
 یې ورسره پېده کړه. دېته ورته ډېر نور شعرونه یې هم په ډېر لوړ او
 مناسب انداز سره دېکومه کړي، چې د هر یو خوند یې د یو بل په پرتله
 زیات دی. د خلکو په زړونو کې یې ځای نیولی او د بیا ځل اورېدو
 لېوالتیا یې ښيي. همدا دی چې ډېری شاعران د افغانستان جنگ له
 اباسین نه مشر گڼي او بیا وایي چې: دی په ښه طریقه کولای شي، د تېرو

بډامنو وختونو انځورنه مينه والو ته په شه شان سره وړاندې کړي. دا ورته وښايي چې دغې ناخوالو افغانان څنگه کړولي، ورسره دا هم ورته وښايي، چې څنگه کولای شو دې جنگ جگړو ته د پای ټکی کېږدو، او سوله را ولي. لکه مخکې چې مو يادونه وکړه، اباسين سېلاب هم فلمي ستوری دی ورسره يو تکړه سندرغاړی هم دی. د سندرو ويلو پوره وړتيا لري: خو دا چې تر اوسه يې ډېرې کمې سندرې ويلي. علت يې د وخت نشتوالو ښي. دا چې په رسنيو کې هم کار کوي ورسره شاعر او ډېکومه کونکی هم دی، نه شي کولای په يو وخت کې ټول کارونه سرته ورسوي، که څه هم محلوېشت به يې ورته جوړ کړی وي. خو وايي چې د رسمي چارو د زياتېدو له امله د سندرو ويلو ته لاس رسی نه شي کولای. ځوان شاعر طاهر شرر صاڼی يو ښکلې غزل يې په خپل خوږ اواز او د موسيقۍ په ساز او سرور سره، پوښلي اورېدونکو ته وړاندې کړه. د سندرو په هنر کې همدا سندره وه چې سېلاب يې په يو ستر شهرت ونازاوه. دا غزل چې شرر صيب: په کوم انداز ليکلی او څه انځور يې پکې نغښتې، سېلاب بيا اورېدونکو ته داسې روښان کړی، چې په همغه انداز چې شاعر به غوښتل زمزمه کړی. چې مسئله يې داسې ده، ځواني دې رانه وخوړه لوندگه ځوانيمرگه غنم غوندې رېبې مې ږنگه بنگه ځوانيمرگه کله چې خلکو دا سندره واورېده په زړه کې يې د اباسين سېلاب د دې هنر د پرمختگ لپاره هېلې زياتې شوې. داسې را تونکی يې ورته انتخاباوه چې نوموړی به په ډېرو سندرغاړو کې د غوره سندرغاړي لقب خپل کړي. شاعران او هنرمندان يې د دې لومړي قدم په اخيستو ډاډ ورکوي، که دی څه د خپل دې هنر ته وخت ورکړي، بې له شکه چې هنر به يې وده کوي، پرمختگ به کوي. او خپلو اهدافو ته په ډېر ژر ورسېږي. هڅه خوب چې يې د دې هنر په اړه ليدلی وي، تر ډېره به يې تعبير ته ورنژدې شي.

حتى پوره بە شي. اباسين سېلاب ۲۵ كاله عمر لري، اوس ۶ نوى خوان دى، واده يې نه دى كړى؛ خو بيا هم په خپل هنر كې د پرمختگ لپاره يې پلار او وروڼه ډاډگېر نه وركوي او تشويقوي يې.

نه وړو ز مملكتتميزنك ئېسىل نه نه نو كى بايرمى، ته بده ت بايرمى، نه مگه ك بايرمى، ته نهه ريكه ت بايرمى، نه ده بيات - سه نه ت بايرمى قاتارلىق كوپ مهنه لك مه ده نديت بايرمى بولوش سويدي بىلن، نه ك قه دىمي ئىجتىمائىي مه ده نديت هادىسى هېسابلىندو. ئو دۇنيادا مىلاد، قۇربان هېيت، چاغان قاتاريدا سانلىدىغان توت چوڭ بايرامنىڭ بىرىدۇر.

نه وړو ز بايرمىنىڭ ئىران ۋه تۇران دىيارلىرىدا يېڭى يىل بايرمى سويديتده ئوتكوزۇلۇۋاتقىنىغا 2600 يىلدىن ئاشقان بولۇپ، بۇ بايرامنى ئوتكوزىدىغان مىلله تگه رنىڭ نوپۇسى ھازىر 400 مىليوندىن ئاشىدۇ. نورۇز بايرمى ئوتكوزىدىغان مىلله تگه رده شەكىللىنگەن نورۇز مه ده نديتى ئاشۇ مىلله تگه رنىڭ ماددىي مه ده ندىلىك بىلەن مه نو كى مه ده ندىلىكىنىڭ تهره قىياتىغا تورتكه بولۇپ كەلمەكتە.

ئېلىمىزده قه دىمي ۋه نه نه نو كى مىللى بايراملارنىڭ بىرى بولغان نورۇز بايرمىنى ئوتكوزۇش ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار، تاجىك قاتارلىق قه دىمي مىلله تگه ركه ئورتاقتۇر.

نه جدادلىرىمىز قۇياش ئېتىقادچىلىقى ده ورىده، << قۇياش ھارۋىدا ئولتۇرغان ئىلاھ. بىزگە كۆرۈنىدىغىنى ھارۋىنىڭ چاقى. ئىلاھ كۈندۈزى ئاسماندا مېڭىپ يەرنى يورۇتسا، كېچىسى يەرنىڭ تېگى بىلەن يەرنىڭ يەنە بىر چېتىگە ئۆتىدۇ. ئو يەرتېگىدىن ئوتكۈچە جىن - ئالۋاستلار بىلەن ئېلىشىپ، جەڭ قىلىدۇ >> دېگەن ئەپسانىگە

ئىشەنگەن ۋە كېچىسى گۈلخان يېقىپ، قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى تىلەپ گۈلخاننى دائىرە قىلىپ ئۇسسۇل ئويناپ، ئىبادەت قىلغان. كېيىن ئىبادەت ۋاقتىنى تەدرىجىي قىسقارتىپ، 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان كۈنگە توغرىلىغان. شۇنىڭ بىلەن، ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز يېڭى يىل بايرىمىدۇر. ئەجدادلىرىمىز نورۇزنى قۇتۇق كۈن، دەپ بىلىپ، زور تەنتەنە بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن. نورۇزنىڭ كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالېندارى بويىچە يىل ئاخىرلىشىپ، يېڭى يىل كىرگەن كۈنگە، مىلادى كالېندارى بويىچە 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى، كۈن بىلەن تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز بۇ كۈننى يىل بېشى قىلىپ تاللاپ، ئۇنىڭغا نورۇز (يېڭى كۈن، يىل يېڭىلانغان كۈن)، دەپ ئات قويغان.

نەۋرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار پەسلىگە ئۆلىشىپ، ئوۋغا چىقىش، مال - ۋارانلىرىنى كۆكەمگە كۆچۈرۈش، تېرىقچىلىققا كىرىشىشتىن ئاۋۋال ئىش - ئوقتىگە ئوڭۇشلۇق، بەرىكەت، تۇرمۇشقا ئاسايىشلىق، بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى تەنتەنلىك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن.

نەۋرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ تەبىئەت قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ جانلىنىشقا باشلىغان، ئەگىز سۈيى ئېقىپ تاغ - ئېدىرلار، دەل - دەرەخلەر كۆكرىشكە باشلىغان، كىشىلەرگە يېڭى ھاياتلىق ئۈمىدى بەخش ئېتىلگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا، نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە تەبىئەتتىن زوقلىنىش، تەبىئەتنى سۆيۈش، تەبىئەتنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ ئورمان

بىنا قىلىش ئادىتى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام سەپەرۋەر قىلىنىپ، ئېتىز - ئېرىقلار، باغلار، يوللار، ھويلا - ئاراملار تۈزەشتۈرۈلىدۇ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە چىقىدۇ.

نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى كەڭرى مەيدانلاردا پەلۋانلار چېلىشىشقا چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى سىنىسا، دالىلداردا چەۋەندازلار بەيگە، ئوغلاق تارتىشىشقا چۈشۈپ، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز - كۆز قىلىشىدۇ؛ دارۋازلار مۇئەللەققە تارتىلغان دارغا چىقىپ، ماھارەت كۆرسەتسە، باقمىچىلار ياكى يۇرت كاتتىلىرى قوچقار، خوراز ۋە كەكلىك سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالەشتۈرۈش قاتارلىق جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئاۋامنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ.

نورۇز ئەدەبىيات - سەنئەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، يۇرت - مەھەللە بويىچە قوزغىلىپ، مەنزىرىلىك جايلاردا نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى ئوينىيدۇ. شائىرلەر نورۇزنامىلەرنى ئوقۇشۇپ، مۇتالىئە قىلىشىدۇ. ئەلنەغمىچىلەر «ئون ئىككى مۇقام» كۈيلىرى، خەلق ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ، سەھرا - دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈرىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇسسۇل ئوينىيالايدىغانلىكى ئادەم بەس - بەستە ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان - ئېسەنلىكىنى، سالاھەتلىكىنى، مەمۇرىيلىق، ئاسايىشلىقنى، ئىناقلىق، ئۆمۈكنى تەشەببۇس

قىلىدىغان، ماھىر چەۋەندازلارنى، ئىلھامى قايناپ تۇرىدىغان شائىر - قوشاقچىلارنى تاللايدىغان، باھالايدىغان، ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان، يېڭىلىقلارنى كۆرەك قىلىدىغان، مۇقىملىقنى قوغداپ، ۋەتەنپەرۋەرلىكنى ئۇرغىتىدىغان، كىشىلەرنى ئىلىم - مەرىپەتكە ئۈندەپ، ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا يېتەكلەيدىغان، يىل بېشىدا خۇشاللىق بىلەن كۈچ - ئىلھام توپلاپ، ئىشقا پۇختا ئاتلىنىدىغان خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى.

ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا، بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى ئىككى ھەپتە، يەنى، 15 كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن. ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن ھېسابدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.

19 - ئەسىردىلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن "يىپەك يولى" دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. ھازىر شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان، قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپا ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مانا شۇ يول توغرىسىدا قەدىمكى چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە يۇنان روما ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن.

سىماچىيەن (مىلادىدىن 145 - يىل بۇرۇن تۇغۇلغان) "تارىخى خاتىرىلەر" ناملىق ئەسىرىنىڭ "پەرغانە ھەققىدە قىسسە" ۋە سەنگو (مىلادىنىڭ 32 - يىلى تۇغۇلۇپ 92 - يىلى ئۆلگەن) "خەن سۇۋەلىسى يىلنامىسى غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە" بابلىرىنى يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن غەربىي رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن (مىلادىدىن 130 يىل بىر قېتىم، مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن بىر قېتىم) مەشھۇر سەيياھ ۋە دىپلومات جاڭ چيەننىڭ خەن

سۇلەيماننىڭ (مىلادىدىن 207 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ
 مىلادىنىڭ 220 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) پادىشاھى خەن ۋۇدېغا
 (مىلادىدىن 140 يىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن 87 يىل بۇرۇنقى
 چاغىچە پادىشاھ بولغان) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالى
 ھەققىدە بەرگەن مەلۇماتىدىن پايدىلانغان. جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ
 قەدىمكى تارىخى يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا، دۇنيانىڭ شەرقىدىن
 غەربىگە بارىدىغان خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى جەنۇبىي ۋە
 شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. قەدىمكى چاغدا شەرقى
 ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پايتەختى
 چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن غەربتىكى روما ئېمپىرىيىسىگە
 بارىدىغان يول گەنسۇدىكى خېشى كارىدۇرى ئارقىلىق داشاتا
 (دۇڭخۇاڭ) غا ئېلىپ كېلىدۇ. داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا، يول
 ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ ئاچا يولنىڭ بىرى داشاتانىڭ غەربىي
 شىمالىدىكى ئوۋەن ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم تىزمىلىرىنى
 بويلاپ خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ
 ماڭغاندا ياركەندكە بارىدۇ. ئاندىن كېيىن پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ
 ئافغانىستاندىكى بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ ۋادىسىغا بارىدۇ. بۇ يەردىن
 غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىران، ئىراق ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى
 بولىدۇ. مانا شۇ يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.

داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئاچىغا بۆلۈنگەن يولنىڭ
 يەنە بىرى ئوۋەننىڭ شىمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ. ئاندىن
 كېيىن قۇمۇلدىن تۇرپانغا ئۆتۈپ تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي
 تىزمىسىنى بويلاپ غەربكە ماڭغاندا قارا شەھەر، كۇچار، ئاقسۇ
 ئارقىلىق قەشقەرگە بارىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە ماڭغاندا پامىر

تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، سوغدى ، خارەزمى (ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتىدە) ئارقىلىق ئالانلار مەملىكىتىگە (كاسپى دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا) بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ، جەنۇپقا قاراپ مېڭىپ ئىرانغا ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ ماڭغاندا مىسۇپوتامىيە (ئىراقتىكى دىجلى ۋە فىرات ۋادىسى) ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارىدۇ. بۇ يول - شىمالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. مانا شۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ ئاساسى تۈگۈنلىرى ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن) ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىرى ياشايدىغان رايونلاردا (تارىم ئويمانلىقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ، غەربىي ئاسىيادا) ئىدى. ئوچۇقراق ئېيتقاندا ، ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى دۆلەتلەر (چاۋشيەن ، جۇڭگو) بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلىرىنى (ئىقتىسادى ، مەدەنىي ، سىياسىي ئالاقىلارنى) باغلايدىغان خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار ، تۈركلەر ، ئۇيغۇرلار ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن. خەلقئارا سودا يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھونلار ئارىسىدا ، تۈركلەر بىلەن ئىران ئارىسىدا ، ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت خانلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.

چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى ، سىياسى جەھەتتىمۇ ئۆزىنىڭ تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەتتى. يۇنان يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن

باشلاپ خوتەننىڭ يىپەك ماللىرى (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك مالدار (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) يۇنانىستانغا ، روماغا ئېلىپ بېرىلاتتى. رومالىقلار بارغانسېرى يىپەك مالدارنى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىسنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيالىقلاردىن ياللاپ ئالغان سودا گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ چىققان.

يۇنان يازغۇچىسى مارتىيۇس (مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان) يازغان ئەسىرىدە مائىس ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ياشىغان) ماريىنوس بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تۆۋەندىكىچە كۆرسەتكەندىكى : پىتولمىنىڭ كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە ، ئىراق (مىسوپوتامىيە ۋادىسى) ئىران ، ئافغانىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن شىمالغا بۇرۇلۇپ تاش مۇنار (بۇ تاش مۇنار تاغلاردىن ئالاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا كېرەك) دىن ئۆتۈپ سىرىسلىر ئىل (يۇنانچە سۆز بولۇپ ، يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ) گە (تارىم ئويمانلىقى) ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى پىتولمىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ "جەنۇبىي يول" دەپ ئاتىغان يولىغا توغرا كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە (مىلادىدىن 240 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 216 - يىلىغىچە داۋام قىلغان) جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن مەلۇماتى.

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە (مىلادىنىڭ 552 - يىلىدىن 745 - يىلىغىچە) شەرقتىن غەربكە بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا جۇڭگونىڭ "سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى ، پىنجۈي ھەققىدە قىسسە" دېمۇ مەلۇمات بېرىلگەن. شۇ يىلنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربكە بارىدىغان يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە يىلنامىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن :

سۈي سۇلالىسى (مىلادىنىڭ 504 - يىلىدىن 612 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ پادىشاھى ياڭدېنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 605 - يىلىدىن 618 - يىلىغىچە) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭئېغا كېلىپ جۇڭگو بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن. مانا شۇ مۇھىم ئەھۋالنى ھېساپقا ئالغان ياڭدې پىنجۈي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ سودا ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان. پىنجۈي چاڭئېغا كەلگەن چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن پايدىلىنىپ غەربىي رايوندىكى (تارىمقىدىن ئالغاندا ئوتتۇرا ئاسىيانى ، كەڭ مەنىدىن ئالغاندا شەرقىي تۈركىستاندىن تارتىپ ياۋروپاغىچە بولغان جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دۆلەتلەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرى ئۆلەرنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار ، تاغلار ، دەريالار ، خەتەرلىك ئۆتكەنلەر (يول ئۆتكەنلىرى) توغرىسىدا مەلۇمات توپلىغان. پىنجۈي توپلىغان ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ "غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئۈچ جىلدلىق ئەسەر يازغان. مانا شۇ ئەسەردە مۇنداق دېيىلگەن : "داشاتادىن غەربكە قاراپ مېڭىپ كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە ئۈچ يول بار... بۇ يوللارنىڭ بىرى شامالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول قۇمۇل ، بارىكۆل ، تۇرالار (ئۇيغۇرلار كۆزدە

تۇتۇلىدۇ. ئا) ياشايدىغان جايلار (قۇمۇلنىڭ غەربىدىن تارتىپ ئېلى ۋادىسىغىچە بولغان جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئارقىلىق تۈرك خانلىقىنىڭ ئوردىسىغا (غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ تالاس دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىگە ، كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى ئوتتۇرا يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول - تۇرپان ، قاراشەھەر ، كۇچار ، قەشقەر ئارقىلىق ئۆتىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، تاشكەنت ، سەمەرقەنت ، كىيېۋ ، بۇخارا ، مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران ئارقىلىق كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان ، خوتەن ، قاغالىق ، تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ ۋاخان (ئافغانىستاندا) توخارىستان (ئافغانىستان) ، ئىپتىلايت (ھازىرقى پاكىستان ، شىمالى ھىندىستان) ، بامىيان (ئافغانىستاندا) ، كىيېۋ (سەمەرقەنتنىڭ غەربىي شىمالىدا) ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ يۈرگەندە كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ ئۈچ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ ئۆزلىرى ماڭىدىغان يوللىرى بولۇپ ، شىمالدىن جەنۇبقا قاتنايدۇ..... قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان غەربىي رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ ، داشاتا بولسا ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل". پىچۇي تەسۋىرلىگەن يوللار، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 - 745) خەلقئارا سودا يوللىرى بولۇپ ، بۇ يوللار غەربىدە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ پايتەختى كونستانتىنوپول (ھازىرقى ئىستانبۇل) دىن تارتىپ شەرقتە كۈرىيىگىچە (ھازىرقى چاۋشيەنگىچە) بارىدىغان

يول ئىدى. پىچۇينىڭ "غەربىي رېيۇندا يېڭى دۆلەتكەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن شىمالىي ، ئوتتۇرا ، جەنۇبىي يول دەپ ئاتالغان ئۈچ يولنىڭ ئاساسى لېنىنىسى ۋە تۈگۈنلىرى بولغان رايونلار (كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار ، ئوتتۇرا ئاسىيا ، ئافغانىستان ، تارىم ئويمانلىقى ، جۇڭغار ئويمانلىقى) تۈرك خاقانلىقىنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ ، شۇ چاغدىلا تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ خوجايىنى ئىدى.

2. شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا [تەھرىر]

يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار (چەت ئەل ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قەدىمكى خوتەننىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە مۇئەسسەسە يۈرگۈزگەندە تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" دەيدىغان رىۋايەتنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىشنىڭ ئۇرىغىنى شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) نىڭ ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە پىلەنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى. بۇ رىۋايەتكە رەئىسقا ئايلاندۇرۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان تارىخى پاكىتلاردىن كۆز يۇمۇپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىشنىڭ ئۇرىقىنى مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى خوتەن خاقانى ۋىجايىا جاۋا (بۇ بۇددى دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ بوددىست ھىندىچە ئىسمى بولسا كېرەك) غا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن ، شۇنىڭدىن كېيىن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان دىيىشىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىرىدىن ئاساسلىنىدىغان دەسمايىسى ، جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر بۇددىست شۇەنجاڭ (مىلادىنىڭ 602 - يىلى

تۇغۇلۇچ 667 - يىلى ئۆلگەن) نىڭ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە
ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق مەلىكىسى
توغرىسىدىكى رىۋايەت.

شۈەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئۈچۈن
ھىندىستانغا بېرىپ 19 يىل (مىلادىنىڭ 627 - يىلىدىن 645 -
يىلىغىچە) تۇرغان. ئۇ لويانغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ئوتتۇرا ئاسىيا
، ھىندىستاندا كۆرگەن - بىلگەن ، ئاڭلىغانلىرىغا ئاساسلىنىپ "ئۇلۇغ
تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى
دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ چىققان .

"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسەرگە
شۈەنجاڭنىڭ ئېيتىپ بېرىشى بويىچە (ھىندى ، تىبەت رىۋايەتلىرى
ئاساسىدا) خوتەن خانى ۋىجاي جاۋاغا ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى
(جۇڭگو مەلىكىسى) خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش كىيىمنىڭ
ئىچىگە پىلە قۇرتىنىڭ ئۇرۇقىنى يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش .
چېگرادىكىلەر مەلىكىنىڭ باش كىيىمنى تەكشۈرۈشكە جۈرئەت
قىلالىمىغان . مەلىكە خوتەنگە كەلگەندىن كېيىن پىلىنى ئۆستۈرگەن .
بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن خانىغا: بۇ قۇرۇتلارنى كۆيدۈرۈۋېتەيلى ،
بولمىسا ئۇ ئەجدىرھاغا ئايلىنىشى مۇمكىن ، دەيدۇ . ئەمما مەلىكە
پىلە قۇرۇتىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ ئۆستۈرۈپ ئۇنىڭدىن چىققان
يىپەكتىن شايى - دۇردۇن توقۇپ ، كىيىم - كېچەك تىكىپ كىيىپتۇ .
بۇنى كۆرگەن خوتەن خانى پىلە قۇرۇتىنى ئۆستۈرۈشكە يول قويۇپتۇ .
بۇ رىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى
ئىسپاتلاش ئۈچۈن مىلادىنىڭ 440 - يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق

قىلىنغان (بولغان) شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) پىلە
قۇرۇتىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشتىن ئاز دېگەندە 800 يىل بۇرۇن
(مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقىنىڭ
تەرەققىي قىلغانلىقىنى ، ياۋرۇپادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە
توقۇلغان يىپەك ماللارنى ئەتىۋالاپ ، ئۇنىڭدىن كىيىم - كېچەك
كىيگەنلىكىنى ، شۇ چاغلاردا تېخى جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك
ماللارنى بىلىمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلارنى كەلتۈرۈش
ئارقىلىق "خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ
كەلگەن" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىش لازىم.

ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" توغرىسىدىكى يالغان رىۋايەتنى رەت
قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك
ماللىرىنى تېخى بىلىمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن چاغدا ، ئەڭ دەسلەپ
قايسى خەلقلەر توقىغان يىپەك ماللارنى بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ
ماللاردىن كىيىم - كېچەك كىيگەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىش
ناھايىتى مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما ئالىملىرىدىن كىتئاس (مىلادىدىن
400 يىل بۇرۇن ئۆتكەن) ، سىترا بون (مىلادىدىن 54 يىل بۇرۇن
تۇغۇلۇپ مىلادىنىڭ 24 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ، خوبلىئوس
ۋىگىلى مارۇ (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، روما تارىخچىسى
فىلوروس (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، فىلىپىنى (مىلادىنىڭ 23
- يىلى تۇغۇلۇپ 79 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ، كىلاۋدى پىتولمى
(مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ئۆتكەن) قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يازغان
ئەسەرلىرىدە تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرتىنى (خوتەننى

ئاساس قىلغان) يۇنان تىلىدا "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) دەپ يېزىشقان.

ياۋرۇپالىقلاردىن تۇنجى قېتىم يىپەك دۆلىتى ("سىرىسلار دۆلىتى") توغرىسىدا مەلۇمات بەرگەن. يۇنان ئالىمى كىتئاس بولۇپ، ئۇ مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن "سىرىسلار دۆلىتى" دېگەن نامنى تىلغا ئالغان.

يۇنان ئالىملىرىدىن سىتىرابون "ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىنى يازغاندا (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) ئۇلۇغ ئىستىلاچى ئالىكلار ماركىدونىكى (ئىسكەندەر زۇلقەرنەين) نىڭ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر سەركەردىسى ئۇنىڭ يىتوسنىڭ خاتىرىسىدىن پايدىلانغان. ھىندىستانغا كەلگەن ئۇنىڭ يىتوس ئۆزى يازغان خاتىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا يۇرتى بولغان تارىم ئويمانلىقىنى "سىرىسلار دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") دەپ يازغان. "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) توغرىسىدا يۇنان ۋە روما يازغۇچىلىرى ئىچىدىن مىلادىيىنى، ماركىسلىنوس، پىتولمى قاتارلىقلارنىڭ بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىراق ۋە ئېنىقراق.

روما يازغۇچىسى مىلادىيىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن)، "ئاسىيانىڭ شەرقىدە ھىندىلار، سىرىسلار، سىتسىلىكلەر 3 ياشايدۇ. ھىندىلار بولسا جەنۇبتا، سىتسىلىكلەر بولسا ئەڭ شىمالدا، سىرىسلار بولسا مانا شۇ ئىككىسىنىڭ (سىتسىلىكلەر بىلەن ھىندىلار - ئا) ئوتتۇرا قىسمىدا ياشايدۇ... سىرىسلار دۇنيادا تەڭرىنى تېپىپلايدىغان سەمىمى، سادىق ئادەملەر، ئۇلار سودا ئىشلىرىغا ئۇستا بولۇپ، سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ

كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" [1] دەپ يازىدۇ. مىلادىنىڭ سىرىسلىقلار توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى. ئەمەلىيەتكە دەلىل ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇنىڭدا ، دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار. (1) مىلادى ئېيتقاندا ، ئىندىستان سىرىسلىقلار (ئۇيغۇرلار - ئا) نىڭ يۇرتى تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. [2] مىلادى "سىرىسلىقلار سودا قىلغاندا ، يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. مالنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ ، كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال قەدىمكى چاغلاردا تۈركى خەلقلەردە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن "تىلىسىز سۇدا" نى كۆرسىتىدۇ. [3] مىلادى "سىرىسلىقلار مالنى قۇملۇققا قويىدۇ" دەيدۇ. مىلادى ئېيتقان قۇملۇق تارىم ئورمانلىقىدىكى قۇملۇق - چۆلىنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭگونىڭ ئاساسى تېررىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە قۇملۇق چۆل يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددىي ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

تەبىئەتشۇناس رىم يازغۇچىسى پىلىنى "تەبىئەت تارىخى" ناملىق ئەسىرىدە "سىرىس دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا مەزمۇنى مىلادى بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان مەلۇمات بېرىدۇ. پىلىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك چىقىدۇ. دۇنياغا مەشھۇر.... ئۇلار كىمخاپ ، تاۋاق - دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ..... سىرىسلىقلار مۇلاھىم ، تارتىنچاق كېلىدۇ." [4] پىلىنى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلار ، بوي - تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز ، چاچلىرى قىزىل ، كۆزلىرى كۆك ، ئاۋازلىرى جاراڭلىق كېلىدۇ. چەتتىن بارغانلار ، ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەتتىن بارغانلار ، ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى قىرغىقىغا

ئېلىپ بېرىپ ، سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ يېنىغا قويدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا بويىچە مال ئالماشتۇرۇلدى. "[5] پىلىپپىنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا ، سىرىسلىقلارنىڭ يىپەك ماللىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىلىپپىنىڭ ، سىرىسلىقلارنىڭ ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە. بۇ ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئاق تەنلىك ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ ، ئېرقى جەھەتتىن ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان ئويسۇنلارنى "كۆك كۆز ، قىزىل چاچ" [6] دەپ يازغان بولسا ، قىرغىزلارنى "چىرايى ئاق سۈزۈك ، قىزىل چاچ ، كۆزلىرى كۆك" [7] دەپ يازغان. پىلىپپىنى ، رىم ئات سۆڭەكلىرىنىڭ ئەيشى - ئىشرەت ، كەيپ - ساپاغا بېرىلىپ تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ ، بايلىقلارنى ھەددىدىن ئارتۇق بۇزۇپ - چېچىپ ، ئەخلاقى جەھەتتە بەكمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى ، ئۇلارنىڭ كىيىدىغان كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن كېلىدىغان كىمخاپ تاۋار - دۇرۇنلاردىن تىكىلىدىغانلىقى ، سىرىسلەر دۆلىتىدىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللىلىرىنىڭ (ئالتۇن پۇللىرىنىڭ - ئا) سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا ھەسرەتلىنىپ مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : "دۆلىتىمىزنىڭ تىللىلىرىدىن ھىندىستان سىرىسلەر دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەريىلى ئاز دېگەندە يۈز مىليون سىتېر كىيىس (رىم تىللىسى) ئېقىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار ، دۆلىتىمىزگى ئەرلەر بىلەن ئاياللار (ئاق سۆڭەكلەرنى دېمەكچى) نىڭ بۇزۇپ - چېچىپ خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ. "[8] پىلىپپىنىڭ "تەبىئەت تارىخى" دىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا ، روما ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەيشى -

ئىشرەت ، كەيپ - ساپالىق تۇرمۇشنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان
يىپەك ماللارنى سىرىسلىقلاردىن ئالغان بولسا ، دورا - دەرەمەك ، ئۈنچە
- ياقۇتلارنى ھىندىستاندىن ، مەرۋايىتلارنى ئەرەبىستاندىن ئالغان .

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەريىلى روما پۇلىدىن يۈز مىليون
سىلىستىرگىيىسى (رىم تىلگىسى) روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى
ئۈچۈن سىرىسلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ،
ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن ئالىدىغان دورا - دەرەمەك ، ئۈنچە -
ياقۇت ، مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرپ بولغان . يونان ئالىمى كىلاۋدى
پىتۇلىيىمى "جۇغراپىيە" ناملىق ئەسىرىدە ، سىرىسلار دۆلىتى (يىپەك
دۆلىتى) نىڭ تەبىئى شارائىتى ، قانداق خەلقلەر ياشايدىغانلىقى
توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلار دۆلىتىنىڭ غەربىي
چېگرىسى سىلىستىيە بولۇپ ، ئۇ ئىمماۋىس [9] تېغىنىڭ سىرتىدا ،
شىمالى چېگرىسى نامىسىز يەر..... شەرقى چېگراسىمۇ نامىسىز يەر....
جەنۇبىي بولسا ، ھىندىستاندىكى گانگى دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى
بىلەن چېگرالىنىدۇ." [10] پىتۇلىيىمى ، سىرىسلار دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى
ئوراپ تۇرىدىغان تاغلار توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلار
دۆلىتىنىڭ تۆت تەرىپىنى.... تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ
تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئىككى چوڭ دەريا ئاقىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ
بىرىنچىسى ئۇيغۇرداس () دەرياسى بولۇپ ، ئۇ ئاۋشاتىستان ۋە
ئاسمىران () تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ.
دەريالارنىڭ ئىككىنچىسى باۋتىس دەرياسى بولۇپ ، ئۇكاسىيان () ۋە
ئوتتۇرۇ كورخۇس () تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. [11]
يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى
قەشقەر دەرياسى ، كېيىنكىسى ياركەنت (زەرەپشان) ياكى قارىقاش

دەرياسىدىن باشقا دەريا ئەمەس.

پىتولىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا ئۇيغۇرداس دۆلىتى بار دېگەن. پىتولىمىنىڭ ئۇيغۇرداس دېگىنى ، دەل ئۇيغۇرلارنىڭ يۇنان تەلەپپۇزىدا ئېيتىلىشى خالاس. يۇنان ئالىمى ماركسىلىنوس (مىلادىنىڭ 380 - يىلى ياشىغان) "تارىخنامە" ئاتلىق كىتابىدا : "شەرقتە سىرىسلەر ئېلى بار. ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلار بىر تۇتاش سوزۇلۇپ تەبىئى تۈسۈقنى شەكىللەندۈرىدۇ. سىرىسلار شۇنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ يېرى تەكشى ، كەڭتاشا ۋە باي. غەربتە سېستىيە بىلەن چېگرالىنىدۇ. شەرقىي بىلەن شىمالدىن ئىبارەت ئىككى تەرىپى چۆللۈك ، تاغلىرىنىڭ ئۈستى (تەڭرى تاغلىرى بىلەن پامىر تاغلىرى كۈزدە تۇتۇلسا كېرەك) يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي چېگراسى ھىندى ۋە كانگې دەرياسىغىچە بارىدۇ.... تاغلىرىنىڭ ھەممىسى ئېگىز ، يوللىرى تىك قىيالىق ئەگرى - بۈگرى كېلىدۇ. تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك ، ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئۇيغۇرداس ۋە باۋتس دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا ئاقىدۇ... سىرىسلەر تىج ياشايدۇ. ھەربىي قورال - ياراق تۇتمايدۇ. زادى ئۇرۇش قىلمايدۇ. مۇۋەھھىم ، ياۋاش ، قوشنا دۆلەتلەرنى پاراكەندە قىلمايدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل ، ھاۋاسى ساپ ، پاكىز ، ئاسماندا بۇلۇت كۆپ بولمايدۇ. قاتتىق بوران چىقمايدۇ. ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ ، ئورمانلىقتا ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى بولمايدۇ." [12] ماركسىلىنوس يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلار ئاددى - ساددا ياشاشقا ئادەتلەنگەن. ئۇلار خالى جايدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ. كىشىلەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىشنى ئانچە ياقتۇرمايدۇ. چەت ئەللىكلەر چېگرادىكى

دەريادىن ئۆتۈپ ، ئۇ يەرگە يىپەك ياكى باشقا مال ئالغىلى بارسا ،
كۆزلىرى بىلەن بىر - بىرىگە بېقىشىپلا باھاسىنى توختىتىدۇ.
گەپلەشمەيدۇ ، ئۆزىنىڭ يەر بايلىقى مول ، باشقىلارغا ئېھتىياجى
چۈشمەيدۇ "[13] يۇقىرىدا ، يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ خاتىرىلىرىدىن
كەلتۈرگەن پاكىتلاردىن تۆۋەندىكى خۇلاسەنى چىقىرىش مۇمكىن :
مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى ۋاقىتتىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلار (يۇنان ۋە
رىم) تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئېلىنى ، يىپەك ئىلى (سىرىسلەرنىڭ)
دەپ تونىغان.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ تەبىئى شارائىتى
(تاغلىرى ، دەريالىرى ، ئورمانلىرى ، چۆللىرى ، ئېقىمى) ئۇنىڭغا
چىگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن توغرا مەلۇمات بەرگەن.
يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى چاغلىرىدىن تارتىپ
ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك ماللىرىنى
ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پاكىتلار ئارقىلىق ئېنىق ۋە تەپسىلىي
چۈشەندۈرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا ياشىغان خەلقلەرنىڭ ئۇيغۇر
ئىكەنلىكىنى ، ئۆزىنى ئۆز نامى بىلەن (ئۇيغۇرداس) ئاتىغاندىن
تاشقىرى ، ئۆزىنىڭ ئىرقى جەھەتتىن قايسى ئىرققا مەنسۇپ
ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ بەرگەن.

ئەگەر ، سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم ئويمانلىقىدا يىپەكچىلىك
سانائىتى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ (مىلادىدىن ئەلچە ئەسىر
بۇرۇن) تەرەققى قىلىمىغان بولسا ، "جاھاننىڭ مەر - مەر شەھرى" دەپ

ئاتالغان رىمىدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى سۈپەتلىك يىپەك مالىدارغا بولغان ئېھتىياجىنى قامدىيالىمىغان بولەتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا ، يىپەك توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ئاز ئەمەس. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ توقۇمىچىلىقتىكى ئارتۇقچىلىقىدىن ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ. يېقىنقى يىللاردا ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 6 - ئەسىردە ئىچكى ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك توقۇلمىلار قېزىۋېلىندى. بۇنداق يىپەك توقۇلمىلاردىكى "ئىسپەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك تەرەققىيات شۇ بولغانىكى ، شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىياش گۈللۈك ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىلغان كىمخاپلارمۇ مەيدانغا كەلگەن ، ئارقاقتىن بۇ خىل گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىلا (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر يۇڭ توقۇمىچىلىق ھۈنرىدە قوللانغان. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى (كىمخاپلارنىڭ ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى - ئا) شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك."

[14] مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ياكى يۇڭ توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ، مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى ، شەرق مەلىكىسى بىلەن قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن شىنجاڭ رايونىدا "يىپەك يوق ئىدى" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان

مۇنداق بىر پاكىتىمۇ بار: يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قېزىشلەر ئارقىلىق "قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە.... مىلادىنىڭ 418 - يىلىدا پىلە قۇرۇتىنى ۋە ئۆزىمە دەرىخىنى ئىجارىگە ئېلىش توغرىسىدا يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى." (يادىكارلىق 40 - بەت). مانا بۇ پاكىت ، يىپەك مەلىكىسى ("شەرق مەلىكىسى") مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدۇ. قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ، ھەتتا تۇرپان رايونىدىمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي قىلغانىدى.

يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل - كېسىل رەت قىلىنىشى ، خالاس.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، قەدىمكى چاغلاردا جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا ، ئۇيسۇن خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىدە خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان بولسا ، تارىخىي پاكىتلار بويىچە ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ يالغانلىقى

ئېتىراپ قىلىنسا ، خوتەنگە بىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى ، خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ تامامەن يالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماسلىققا ھېچقانداق بىنا - سەۋەب يوق. ھونلارنىڭ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا قاتناش يولىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ، جۇڭگو بىلەن غەرب ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا توسقۇن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا نىسبەتەن گاھ تاقىلىپ ، گاھ ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىيىنىڭ 87 - يىلى ۋە مىلادىيىنىڭ 101 - يىلى ، ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا ، مىلادىيىنىڭ 97 - يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن يىڭ (بۇنى بەنچاۋ ئەۋەتكەن) ئىرانغا بارغان. جۇڭگو بىلەن ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىيىنىڭ 120 - يىلى رومالىق بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن ھىندىچىنغا كېلىپ ، بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. مىلادىيىنىڭ 1660 - يىلى روما ئېمپىراتۇرى ماركۇس ئاۋرىل (مىلادىيىنىڭ 161 - يىلىدىن 166 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان) دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى دېڭىزدىن ھىندىچىنغا چىقىپ ۋىيېتنام ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پادىشاھى خەن خۇئاندى (مىلادىيىنىڭ 147 - يىلىدىن 167 - يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) غا پىل چىشى ، كەرەكە مۇڭگۈزى ، ياقۇت قاتارلىق سوۋغاتلارنى ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى تارىخى پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى رومانلىقلارنىڭ سىرىسكەر ئېلى (يىپەك ئېلى) دەپ ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتى (بۇنداق

مۇناسىۋەت مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن باشلانغان)دىن ئاز دېگەندە ئۈچ ئەسىر (مىلادىدىن 105 يىل بۇرۇن) كېيىن باشلانغان. رومالىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى (ئەگەر شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ 166 - يىلىدىن باشلانغان بولسا) رومالىقلارنىڭ سىرىسلىرى ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن 600 يىل كېيىن باشلانغان.

بىلە قۇرۇتتى ئۇرۇقنىڭ ياۋرۇپاغا تارقىلىشى [تەھرىر]

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە (مىلادىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن) يىپەكتىن توقۇلغان كىمخاپ، شايى تاۋار، دۇردۇنلارنىڭ ياۋرۇپاغا (ئاساسەن روماغا) تارىم ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى (سىرىسلىرى ئىلى)دىن بارغانلىقى، ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىنىڭ يالغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتتۇم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى (خەلقئارا) سودا ئىشلىرى ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇلەتلىرىدىن بىرى ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا ناھايىتى كەڭ مىقياسىدا قانات يايدىغان ئىدى. مىلادىنىڭ 624 - يىلى تۇرپان خانلىقى (مىلادىنىڭ 460 - يىلىدىن 640 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن يابغۇ خاقاننىڭ رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لى يەن (مىلادىنىڭ 618 - يىلىدىن 627 - يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) گە ئەۋەتكەن سوۋغا - سالاھىيەت ئىچىدە شەرقىي رومادىن كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر، قارا تۈلكە مويىنىسى قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۈركلەر روما بىلەن قىلغان سودىلىرىدا رومانىڭ نەسىللىك ئىتتىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن. تۈرك خاقانلىرى

دەۋرىدىمۇ ، بۇرۇنقى چاغلارغا ئوخشاشلا ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ
بېرىلىدىغان سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر ، دورا - دەرملەر ، زىبۇ
- زىننەت بۇيۇملىرى ، تېرىدىن ئىشلەنگەن ماللار ئاساسى سالماقنى
ئىگىلەيتتى .

تۈركلەر يالغۇزلا ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ قالماستىن ، جۇڭگو بىلەنمۇ
ناھايتى كەڭ ھالدا سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان . تۈرك خانلىقى
تەركىبىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت
خانلىقى ، بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ 627 -
يىلىدىن 647 - يىلىغىچە بولغان 20 يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز
قېتىم سودا ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن . تۈرك خاقانلىقى تەركىبىگە كىرگەن
خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل ھالدا بولۇپ بەزى خەلقئارا
مۇناسىۋەتلىرىدىكى چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا تۈرك خاقانىنىڭ
رۇخسەتلىنى ئالەتتى .

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك ، تۈركلەر بىلەن ئىران ساسانىلار
سۇلالىسى ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشنىڭ يۈز بېرىشى خەلقئارا
سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك
سودىسىدىن كېلىدىغان پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان بۇ
كۆرەشتە شەرقىي روما بىلەن ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان
تۈركلەر ئۈستۈن چىققان .

ھەريىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان رىم تىللاسىغا سىرىسلەر
ئېلىدىن يىپەك ماللارنى سېتىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى چىدىمىغان
رىم ھۆكۈمرانلىرى (ئېمپىراتۇرلىرى) پىلىدىن يىپەك چىقىرىپ
ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان كىمخاپ ، شايى ، تاۋار ،

دوردۇن قاتارلىق يىپەك مالدارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن
باش قاتۇرۇشقان ئىدى.

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ - ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى.
بۇ توغرىدا يۇنان ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ: 6 - ئەسىرنىڭ
ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى زوناراس () "تارىخنامە" ناملىق
ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان ئىدى: "بۇرۇن رومانلىقلار يىپەك
ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى. يىپەكنى پىلە قۇرۇتىشنىڭ
قۇسىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى".

6 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى تىئوخانۇس ئىسمى
نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى قاچان ، نەدىن ، قانداق
ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ (مىلادىنىڭ
395 - يىلىدىن 1451 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ئېمپىراتۇرى ئۇلۇغ
پوستىئاننىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە
ئېمپىراتۇر بولغان) شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە شۇنىڭدىن
كېيىن شەرقىي رومانلىقلار پىلە قۇرۇتىنى بېقىپ ، يىپەك مالدارنى
ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ.
تىئوفانىس مۇنداق دەپ يازىدۇ: "ئېمپىراتۇر پوستىئاننىڭ ۋاقتىدا
ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي روماغا پىلە بېقىپ يىپەك
ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي
رومانلىقلار پىلە بېقىشنى بىلمەيتتى. ھىلىقى ئىسمى نامەلۇم
ئىرانلىق سىرىسكەر ئېلىدە (يىپەك ئېلىدە) ئۇزۇن تۇرغان. ئۇ سىرىسكەر
ئېلىدىن قايتىپ كېتىدىغان چاغدا پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى يول
ماڭغاندا ئىچى كاۋاك ھاسىلىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن جايلاشتۇرغان.

ئاندىن كېيىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئاشۇنداق ئۇستىلىق بىلەن شەرقىي روماغا ئېلىپ كەلگەن. بۇ ئىرانلىق باھار كېلىش بىلەنلا پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئۆزىمە يوپۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن پىلە قۇرۇتى يوپۇرماقنى يەپ چوڭ بولۇپ ، بىر جۈپ قانات چىقارغان ، ئۇچىدىغان بولغان ، رومالىقلار پىلە بېقىپ ، يىپەك چىقىرىشنى ئۆگەنگەندىن كېيىن پوستىئان تۈركلەرگە (كونستانتىنوپۇلغا - ئىستانبۇلغا كەلگەن تۈرك ئەلچىلىرىگە ئاپتور) رومالىقلارنىڭ پىلە بېقىپ يىپەك چىقىرىش ئۇسۇلىنى كۆرسەتكەندە تۈركلەر ھاك - تاڭ قېلىپ چۇچۇپ كەتكەن ."

تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا تۈركلەر ئارقىلىق شەرقىي روماغا ئېلىپ بېرىلىدىغان ماللارنىڭ ئىچىدە ئاساسىي سالماقنى يىپەك توقۇلمىلىرى ئىگەللەيدىغانلىقى ، خوتەننى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر يىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ دۇنياغا مەشھۇرلىقى ، پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ "يىپەك مەلىكىسى" توغرىسىدىكى رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەنگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ يالغانلىقى ، پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ سىرىسلەر ئېلى (ئاساسەن خوتەن) دىن شەرقىي روماغا ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىق راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى توغرىسىدىكى پاكىتلارنى يۇقىرىدا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ ئۆتتۈم. مېنىڭچە شۇ پاكىتلار يىتەرلىك بولسا كېرەك.

ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى يالغۇز ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى

خەلقلەر ئارىسىدا ئىقتىسادى جەھەتتە قىممەتلىك تاۋارلارنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش رولىنى ئويناپلا قالماستىن، بەلكى مەدەنىيەت جەھەتتە ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەرنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىپ شائىق مەدەنىيەت يارىتىشىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك تۈرتكىلىك روللارنى ئوينىغان. خەلقئارا سودا يولىدا سودا كارۋانلىرى، ئەلچىلەر، سەيياھلار غەربتىن شەرققە، شەرقتىن غەربكە موگىدەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. بەزىدە بولسا تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى بىلەن سەپەرۋەر قىلىنغان تۈمەنلىگەن قوشۇنلارمۇ سودا ئەلچىسى ياكى ئاددى سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ قاتناپ تۇراتتى. غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق توۋار ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەندىن تاشقىرى، مەخپىي ئاخبارات يىغىش ئىشلىرىنى قىلاتتى. باشتا ئېيتىپ ئۆتكۈنىمىزدەك مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ مەخپىي ھالدا شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىپ يىپەك ئىشلىكەپچىقىرىشىدا ھۆكۈم سۈرگەن نەچچە مىڭ يىللىق سىرنىڭ ئىشلىكىنى ئېچىپ تاشلىغان. شۇ ئىرانلىق پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن بۇرۇن شەرقىي روما ئېمپىراتورى ئۇلۇغ پوستىئان (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان) بىلەن شۇ مەسىلە توغرىسىدا سۆزلەشكەن. پوستىئان ئەگەر ئىرانلىق راھىپ پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى سىرىسىلەر ئېلىدىن ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىدىغان بولسا ئۇنىڭغا ناھايىتى قىممەت باھالىق ئىنئام (مۇكاپات) بېرىدىغان بولغان.

ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىئان مۇرىدى بولغانلىقى،

پوستىئاندىن ئالىدىغان قىممەت باھالىق ئىنئامغا قىزىققانلىقى ئۈچۈن ، سىرىسلەر ئېلىدىن بىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بەرگەن. مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن 140 يىل بۇرۇن (مىلادىنىڭ 424 - يىلى) غەربنىڭ سۈزۈك ، رەڭلىك شىشە ياساشتىكى مەخپىي سىرىنى ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار) جۇڭگوغا بىلدۈرۈپ قويغان . ئۇنىڭدىن بۇرۇن خەنزۇلەر رەڭلىك شىشە ياساشنى بىلمەيتتى. ئۇلار رەڭلىك شىشەنى ناھايىتى يۇقىرى باھادا غەربتىن (سۈرىيىدىن) سېتىپ ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەنزۇلەر ئۇزۇندىن بېرى رەڭلىك شىشە ياساشنىڭ سىرىنى غەربتىن بىلىپ ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلگەنىدى. بۇنداق ئۇرۇش مىلادىنىڭ 424 - يىلى ياۋچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى.

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخىي پاكىتلار مۇنداق : "شىمالى سۇلالىلەر تارىخى" دىكى خاتىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى (مىلادىنىڭ 386 - يىلىدىن 534 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى تۇبتاۋنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 424 - يىلىدىن 452 - يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ 424 - يىلى ئۇنىڭ پايتەختىگە كەلگەن ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار) تاغدىن دورا ئېلىپ كېلىپ ئۇنى ئېرىتىپ رەڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ كىشىلەر غەربنىڭ رەڭلىك شىشەلىرىدىنمۇ پاقىراق ، چىرايلىق چىققان. بۇنداق رەڭلىك شىشەنى كۆرگەنلەر ھەيران قېلىشىپ ئادەتتىكى شىشەلەردىن بىلىشكەن. ئاق ھون سودىگەرلىرى رەڭلىك شىشە ياساشنى خەنزۇلەرغا ئۆگەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ سۈرىيە ، يۇنانلىقلارنىڭ رەڭلىك شىشەنى مونوپولىيە قىلىۋېلىش ھوقۇقى پاچاقلىنىپ كەتكەن. قەدىمكى تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر مىللەت ياكى خەلقنىڭ

ئىجاد قىلغان بىر خىل تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئىي مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتاۋ شىمالى ۋېي خاندانلىقىنىڭ پايتەختى داتۇڭغا كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان بولسا كېرەك. ئەگەر ئەھۋال بىزنىڭ قىياسىمىزدىكىدەك بولىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا تۇباتاۋ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە نىسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ ئۆلەرنى رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە مەجبۇرلىغان ياكى ناھايىتى يۇقىرى باھالىق بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان بولۇشى مۇمكىن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق راھىپ بىلەن ئاق ھون (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) سودىگەرلىرى ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە ناھايىتى ئېسىل قىممەتلىك بولغان يىپەك بىلەن رەڭلىك شىشەنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سىرىنى بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ قويغان مەدەنىيەت ئوگرىلىرى، جاسۇسلىرى بولسىمۇ، مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان.

خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ماددى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن ئېسىل قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە بولغان. جاڭ چيەن مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن ئوتتۇرا ئاسىياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە بىدە ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ خەنۇددىنىڭ ناھايىتى قەدىرلەپ، ئېتىبار بېرىشكە ئېرىشكەن. پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار، بىدىلىكلەر پەيدا بولغان. بولۇپمۇ بىدە ئاتنىڭ ئاساسلىق يەم - خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئات بېقىشقا ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا

تۇراتتى. شۇ چاغلاردا خەنئۇدى ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايىتى مۇھىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتلىرىنى كۆپلەپ ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىدى. جاڭ چيەن ئوتتۇرا ئاسىيادىن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن بىدىدىن باشقا يەنە زىغىر، قارامۇچ، پىياز، تۇرۇپ، قوغۇن، تاۋۇز، كاۋا قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ كەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ نەرسىلەر جۇڭگودا تېرىلىشقا باشلىغان. دەل شۇ چاغدا ياڭاق بىلەن ئانار كۆچىتىمۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇلار مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىگىچە پاختىدىن رەخ ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت 5 - ئەسىردىلا كېۋەز ئۇرۇقى (چىگىت) تۇرپاندىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پاختا رەخت ئىشلەپچىقىرىش باشلانغان. ئۇنىڭغىچە خەنزۇلار پاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى. قەدىمكى چاغلاردا قۇنقاۋ، پىپا، بالەبار قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا كىرگەن بولسا، داپ، نەي، سۇناي قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى، ئوتتۇرا ئاسىيادىن (ئۇيغۇرلاردىن) كىرگەن. بولۇپمۇ سۈي سۇلالىسى (581 - 618)، تاڭ سۇلالىسى (618 - 907) دەۋرىدە ئۇيغۇرلار جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ 579 - يىلى كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە (مەلىكە) ئىرىدىن ئاسىنا بىكە، شىمالى جۇ سۇلالىسى (557 - 581) نىڭ خانى جۇشۈەندىغا ياتلىق قىلىنغاندا، تۈرك خاقانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇتۇ كۈندىن چاڭئەنگە (شىنئەنگە) ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە سۇ جاۋا ئاتلىق مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازىمۇ كەلگەن. ئۇ كۇچارلىق بولۇپ، سۈي سۇلالىسى ۋاقتىدا (581 - 618) چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت تۇرغان. سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە،

جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بەكمۇ تۆۋەن ، نامراتلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ
جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىش ، ئۇنىڭ سەنئىتىنى
ناھايىتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل بولغان توققۇز يۈرۈش
مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە :

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى ،

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەنت مۇزىكىسى

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى ،

كۈرىيە مۇزىكىسى ،

چىڭ مۇزىكىسى ،

لى خۇا مۇزىكىسى.

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى خۇا مۇزىكىسى جۇڭگونىڭ
ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەتتە خىل مۇزىكىنىڭ
ئىچىدىن ھىندى مۇزىكىسى بىلەن كۈرىيە مۇزىكىسىنى ھېسابقا
ئالمىغاندا ، قالغان بەش خىل مۇزىكا كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس
قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا پىيىپا چېلىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ ، شۇ چاغدا جۇڭگودىن
ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك بىرەر مۇزىكانت چىققان ئەمەس. شۇڭا ئۇ

مۇزىكا ئۇستازى دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە بولغان.

جۇڭگو تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە (618 - 907) سۇجاۋا يارىتىپ بەرگەن توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئاساسىدا 640 - يىلى 10 يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلدى. بۇلار تۆۋەندىكىچە : 1. كۇچار مۇزىكىسى ، 2. قەشقەر مۇزىكىسى ، 3. تۇرپان مۇزىكىسى ، 4. غەربىي لياۋ مۇزىكىسى ، 5. بۇخارا مۇزىكىسى ، 6. سەمەرقەنت مۇزىكىسى ، 7. كامبودزا مۇزىكىسى ، 8. كۈرىيە مۇزىكىسى ، 9. يەن مۇزىكىسى ، 10. چىڭ شاڭ مۇزىكىسى. مانا شۇ ئون يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئىچىدە ئالتە خىل مۇزىكا (بۇنىڭغا تۇرپان مۇزىكىسى قوشۇلغان) كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى غەربىي لياۋ مۇزىكىسىمۇ مەلۇم دەرىجىدە خەنزۇ مۇزىكىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ھون مۇزىكىسى بولۇپ ، قەدىمكى ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كۇچار ئۇسۇلىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر ئۇسۇل سەنئىتىمۇ ، ئۇيغۇر مىللى ھەيكەلتاراشلىقى بىلەن رەسسامچىلىقنىڭ ئەنئەنىۋى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان بۇددا سەنئىتىمۇ (ئاساسەن ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسساملىق) خەنزۇلارنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسساملىق سەنئىتىگىمۇ كۈچلۈك تەسىر قىلغان. بۇنىڭغا دۇڭخۇاڭ مىڭ ئۆيىدىكى ھەيكەللەر ، تام سىزما رەسىملىرى ئىسپات بولىدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى ، 7 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خوتەنلىك ئۇيغۇر رەسسامى يۈچىزىڭ تاڭ سۇلالىسى پادىشاھى لى شىمىننىڭ (627 - 649) تەكلىۋىگە بىنائەن شىئەنگە كېلىپ ساكيامۇننىڭ تىپىك سۈرئىتىنى سىزىپ بەرگەن. جۇڭگو رەسسامللىرى بۇددا رەسسامچىلىقىدىكى رەسىم سىزىش سەنئىتىنى ۋە غەرب ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ رەسىمىنى سىزىش

سەنئەتتىكى ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن. چۈنكى يۇچىزىڭ رەسسامچىلىقتا (غەرب ئۇسلۇبىدىكى رەسسامچىلىقتا) تەڭدىشى يوق رەسسام ئىدى. جۇڭگونىڭ قەدىمكى چاغدىكى مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ (پەلسەپە بىلەن ئەدەبىياتنىڭ) بېيىشى ۋە يۈكسۈلۈشىنى ئۇيغۇرلارنىڭ قوشقان ئۆچمەس تۆھپىسىدىن ئاجرىتىپ قاراش تولۇمۇ بىمەنىلىك بولىدۇ. بۇددا دىنى ئەڭ دەسلەپ جۇڭگوغا تارقىلىشتىن بۇرۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يىلتىز تارتقان ئىدى. ئۇيغۇر ئىچىدىن چىققان مەشھۇر بۇددىست، راھىبلار 3 - ئەسىردىن باشلاپ بۇددا دىنىنى جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇشقا كىرىشكەن. بۇنىڭغا كۇچارلىق ئۇلۇغ بۇددىست پەيلاسۇپ ۋە مەشھۇر تەرجىمان، شائىر كوماراجىۋانى مىسال كەلتۈرۈش يېتەركى. كوماراجىۋا (مىلادىنىڭ 344 - يىلى تۇغۇلۇپ 431 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) كىچىك ۋاقتىدا دادىسىغا ئەگىشىپ ھىندىستانغا بارغان. ئۇ ھىندىستاندا كۆپ يىللار تۇرۇپ بۇددىزىم ئەقىدىلىرىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن. شۇ چاغلاردا بۇددىزىم تەلىماتىدا ماخىيانا ۋە خىنىيانا دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ ئىككى مەزھەپ، ئىككى ئېقىم بار ئىدى. كوماراجىۋا بۇ ئىككى چوڭ مەزھەپ ئىچىدىن خىنىيانا مەزھىپىنى قوبۇل قىلغان. ئۇ ھىندىستاندىن قايتىپ كېلىۋاتقان چاغدا قەشقەردە شورى ئاساما ئاتلىق بۇددا راھىپىغا يولۇققان ۋە ئۇنىڭدىن ماخىيانا مەزھىپىنى ئۆگىنىپ بۇرۇن قوبۇل قىلغان خىنىيانا مەزھىپىدىن ۋازكەچكەن. كوماراجىۋا قەشقەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا كەلگەندە ئاجايىپ بىر راھىپقا يولۇققان، ئۇ راھىپ ئۆزىنى دۇنيادا تەڭداشسىز راھىپ ھېسابلاپ ھەمىشە ماختىنىپ: "ئەگەر بۇددا ئەقىدىلىرى بويىچە بىرەر كىشى مەن بىلەن مۇنازىرىلىشىپ مېنى يېڭىدىغان بولسا ئۇنداق كىشىگە بېشىمنى كېسىپ بېرىمەن" دەيدىكەن.

كوماراجىۋا شۇ راھىپ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئۇنى يېڭىپ قويدۇ. بۇ
 ۋەقە غەربتىكى بۇددا دۇنياسىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ. كوماراجىۋانىڭ
 داڭقى غەرب ئەللىرىگە تارقىلىدۇ. بۇ ۋەقەدىن كۇچار خانى ناھايىتى
 چوڭ پەخىرلىنىش ھېس قىلىپ كوماراجىۋانىڭ ئالدىغا - ئاقسۇغا
 كېلىپ ئۇنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا ئېلىپ كېتىدۇ.
 كوماراجىۋانى كۇچار دۆلىتىنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكارلايدۇ.
 تارىختىن خەۋرى بار كىشىلەرگە مەلۇم بولغاندەك كوماراجىۋا مەلۇم
 سەۋەبلەر بىلەن مىلادىنىڭ 385 - يىلى ھازىرقى گەنسۇنىڭ ئوۋىيغا
 كەلگەن. ئۇ شۇ جايدا 15 يىل تۇرغان. كوماراجىۋا شۇ مەزگىلدە خەنزۇ
 يېزىقىنى (تىلىنى) پۇختا ، مۇكەممەل ، چوڭقۇر ئۆگەنگەن. شۇ
 چاغدىكى جۇڭگو تارىخىدا "ئىككى چىن سۇلالىسى" بىلەن "شىمالى ۋە
 جەنۇبى سۇلالىلەر دەۋرى" دەپ ئاتالغان ناھايىتى قالايمىقان
 (ئاساسەن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى) بىر دەۋرى ئىدى. جۇڭگودىكى بەزى
 خانلىقلارنىڭ ئالىي ھۆكۈمرانلىرى بۇددا دىنىنىڭ نادان ، ساددا
 خەلقلىرىنى ئاسانلا ئالداپ كېتەلەيدىغان پاسسىپ ئىدىيىسىدىن
 پايدىلىنىپ خەلقنى بىخۇتلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە قارشى چىقمايدىغان
 يۇۋاش پۇقراۋلارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ھىچنەرسىگە قارىماي بارلىق
 تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ ، بۇددا دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان
 ئىدى. بۇددا دىنىغا كۈچلۈك تەرىپدار بولغان كېيىنكى چىن خانلىقى
 (384 - 417) نىڭ خانى ياۋشىيىن (مىلادىنىڭ 394 - يىلىدىن 415 -
 يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ 401 - يىلى كوماراجىۋانى تەكلىپ
 قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ
 جاكارلىغان. ياۋشىيىننىڭ يارىتىپ بەرگەن كەڭ ئىمكانىيىتىدىن
 پايدىلانغان كوماراجىۋا شىئەندىكى مەشھۇر بۇددا

ئىبادەتخانىلىرىنىڭ بىرىدە 3000 شاگىرتقا بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس بەرگەن. ياۋىدىن دائىم ئىبادەتخانىغا بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى ئاڭلىغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى "دانىشمەن - ئەۋلىيا" دېگەن نامغا ئىگە بولغان. كوماراجىۋا شىئەندە بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇددا نامىلاردىن 384 جىلدىلىق 74 پارچە كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىيلىكى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن ناھايىتى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ قولىدىن چىققان تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تىلى بەكمۇ راۋان ، مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ ، چۈشىنىشلىك بولغان. كوماراجىۋانىڭ دىن ، پەلسەپە ، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيىتى جۇڭگو بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ، ئۇلۇغ بۇددىست ، پەيلاسوپ ، داڭلىق تەرجىمان ، تالانتلىق شائىر دېگەن نامغا ئىگە بولغان. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا ، قەدىمكى چاغدىن تارتىپ 15 - ئەسىرگىچە (ئۇلۇغ ساياھەتچى ماگېلان غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى دېڭىز ، ئوكيان يولىنى ئاچقۇچى) ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى (ئاتالمىش يىپەك يولى) يالغۇز غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى ئارا سودا ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى بولۇپلا قالماستىن ، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق ، يۈكسەك مەدەنىيەت يارىتىشىدا ئالتۇن كۆۋرۈككۈك رول ئوينىغان. بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي مۆجىزىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئاساسى

(ئۆگىتىش ۋە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە) رولىنى ئوينىغان.

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان قەدىمكى باستۇرۇلغان ئىران ، ئەھمەتلەر سۇلالىسى (مىلادىدىن 700 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، گىرىك باكتىرىيە پادىشاھلىقى (مىلادىدىن 250 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، ياۋچىلار دۆلىتى بولغان توخارىستان (مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، كوشات ئېمپىرىيىسى (مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 420 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، ئاق ھون ئېمپىرىيىسى (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى چاغدىكى شانلىق مەدەنىيىتىنى يارىتىشىدا قاتناشقان بولسا ، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 - 745) ناھايىتى يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار قاتارىدىن ئۈستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى.